

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut

Mari Raudsepp
MINU ISAD –
NOORE TÄISKASVANU RETROSPEKTIIV
Magistritöö

Juhendaja: PhD Dagmar Kutsar

Tartu 2018

Autorideklaratsioon

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Mari Raudsepp

ABSTRACT

My fathers – **Young Adult's retrospective**

According to the data of Statistics Estonia from 2017 in recent decades the number of marriage contracts has decreased while cohabitations and divorces have increased. There is a lack of official statistics about stability of cohabitations in Estonia. Along with decisions and changes in family structure different and complicated new family structures are emerging. Among them there are blended families, where one of the child's parents (often a father) has left the family and there is a new one, who will take over a parent's role, and let's call him/ her as a social parent. Nowadays there are many blended families and there are several studies about relationships engaged this family structure. As far as I know, there are no studies which have investigated young adults' retrospective explorations about living with more than one father. Thus, the main research question is, *what and how a young adult is telling about her fathers?*

The aim of this thesis is to study young adult's views about living with two fathers in a blended family across childhood. The objectives of the study are to describe personal meaning making about biological and non-biological fathers; to analyse their feelings, thoughts and behavioural acts when the biological father moved out or social father stepped into their lives.

This thesis draws on narrative epistemology, and applies narrative method in which narratives are understood as constructors, mediators and reproducers of personal meanings and cultural conceptions. The thesis applies that fathers are socially constructed and re-constructed in social interactions in time and space.

The analysis is based on eight semi-structured narrative interviews with young women in the age range of 20 – 25 years; they have experiences of living and being involved with both biological and non-biological father. All stories told by young women are analyzed using Fritz Schütze's analytical model (Fernandes et al., 2017).

The main results are as the following:

- A father is a person, who is involved in a child's life; psychological presence and availability of a father for a child is most important to call non-biological parent the father;
- Father is a person, who is secure, supportive and caring;

- Children can forgive even violence from the father's side when they love their fathers; children need their fathers, especially biological fathers are important;
- A father is like a "must have thing", because father makes a family the family in a normative way;
- Biological ties are important however social father can be also very important and take over the father's position in a child's life; importantly, if he cares and loves; or alternatively, a social father can be "just a mom's new man", especially when there are personality problems, and then the social father cannot be accepted;
- Children of "multiple fathers" have several dilemmas to solve: Why should I make decisions with whom to live? Which words would be proper to use to approach to my fathers? Would this be daddy or dad or should I call him only by name? Should I express my own attitude towards the fathers at all? Which father would bring me to the altar?
- "Multiple fathers" can offer gifts for a child to bring to her adult life: this can be from skills acquired in joint activities to general values and worldview.

Keywords: blended families, "multiple fathers", narrative analysis

Sisukord

ABSTRACT	3
Sisukord	5
Sissejuhatus	6
1. Uuritava probleemi tutvustus	8
1.1 Perekonna strukturealne käsitus	8
1.2 Ülevaade prestruktuuride levikust	11
1.3 Lapse ja vanema suhe	13
1.4 Perekonna subjektiivne käsitus	15
1.5 Lapse subjektiivne perekond	17
1.6 Isadus ja isaks olemine	19
1.7 Probleemi püstitus	21
2. Metoodika	23
2.1 Metodoloogiline lähtekoht	23
2.2 Teoreetiline lähtekoht: sotsiaalkonstruksionism	23
2.3 Andmekogumismeetod: narratiiviintervjuu	25
2.4 Uurimuse käik	26
2.4.1 Valim	26
2.4.2 Analüüsimeetod	27
3. Analüüs ja arutelu	29
1. Aste. Formaalne teksti analüüs: uurimuses osalejate lühitutvustus	29
2. Aste. Strukturealne sisu kirjeldus- sündmuste ahel	30
3. Aste. Analüütiline abstraksioon: isadele omistatavad tähendused	39
4. Aste. Biograafiline enesetõlgendus:	48
tagasivaatelised mõtted/tunded/käitumine seoses isadega	48
5. Aste. Abstraksioon: sarnasused ja erinevused isade konstruktsioonides	61
6. Aste. Teoreetilise mudeli loomise asemel: isade pärand	62
4. Kokkuvõte ja järeldused	67
Kasutatud kirjandus	70
LISA 1	74
Intervjuu kava	74
LISA 2	75
Palve osaleda uurimuses.	75

Sissejuhatus

Eesti Statistikaameti (2017) andmetel on viimastel aastakümnetel vähenenud abiellumus, suurenenud kooselude arv ning lahutumus. Kooselude püsivuse kohta ametlik statistika puudub. Perekonnaseisuga seotud otsuste skaala laienemine on loonud aluse perestruktuuride mitmekesisumiseks. Näiteks võivad poolõed-poolvennad olla pärit mitmest abi- või kooselust. Samuti võib Hanssoni (2007) väitel laps oma vanemate perekonnaseisuga seotud otsustest tulenevalt kuuluda mitmesse perekonda samaaegselt.

Üheks uue aja perevormiks on kärgpere, kus lapse üks vanem on perest eemaldunud ning tema asemele on tulnud uus vanem: võttes vanemarolli, nimetagem teda mittebioloogiliseks ehk sotsiaalseks vanemaks. Tavaliselt on eemaldunud vanemaks isa. Kasearu ja Rootalu (2011) on tõdenud, et muutuv perestruktuur toob kaasa muutusi ka peresuhetes ning järeldanud muuhulgas, et järjest enam on neid lapsi, kes elavad koos kasuisaga, samal ajal säilitades aktiivsed suhted oma bioloogilise isaga. Õigust mõlemale vanemale rõhutab ka ÜRO lapse õiguste konventsioon, st lapse ja eemalelava isaga suhete säilitamine on lapse huvides. Lapse huvides on samuti head suhted ema elukaaslase või uue abikaasaga, kellega lapsel tuleb jagada elukorraldust igapäevaselt.

Milliseid tähendusi annavad tagasivaateliselt noored täiskasvanud isadele, kui neil on kogemusi suhtlemisest nii bioloogilise kui ka sotsiaalse isaga? Millistel tingimustel saab isa igapäevaselt asendav inimene omaseks, keda laps hakkab kutsuma samuti isaks või hellitlevalt issiks? Milliseid tundeid, mõtteid ja väliseid reageeringuid kutsuvad lapses esile isade vahetumise sündmused ja millist pärandit on isad noore täiskasvanu ellu kaasa andnud? Need ja paljud teised küsimused hakkasid mind kiusama, kui asusin käesolevat uurimust kavandama. Kirjandusega tutvudes sai mulle selgeks, et minule teadaolevalt ei ole bioloogilise ja mittebioloogilise isa tähendusi noorte täiskasvanute tagasivaates uuritud, kuid pean seda kärgpere suhteliselt suure levimuse tõttu aktuaalseks teemaks. Eeltoodust tulenevalt sean oma *töö eesmärgiks anda ülevaade mitme isa kogemusega noorte täiskasvanute poolt omistatud tagasivaatelistest tähendustest oma isadele*. Käesolev uuring annab lisateavet nii isaduse uuringutele kui ka toob esile kärgpere elanute omavahelised suhted.

Jõudmaks noorte täiskasvanute lugudes peituvate tähenduste ja tõlgendusteni, kasutan kvalitatiivse uurimisviisi narratiivset meetodit. Minu töö andmestik põhineb kaheksal poolstruktureeritud narratiivintervjuul naistega vanuses 20-25 aastat, kelle kogemuses on olnud elada ja suhelda nii oma bioloogilise kui ka mittebioloogilise isaga. Intervjuud viisin läbi 2018. aasta märtsis ja aprillis.

Töö jaguneb kolmeks peatükiks. Töö esimeses peatükis teen ülevaate teemaga seonduvast kirjandusest ning tutvustan uurimisprobleemi. Ülevaade kirjeldab perestruktuuride mitmekesisust ja levikut, laste kohta perekonnas ning nende arusaamu vanemaks olemisest. Lisaks toob antud peatükk välja isaduse mõiste ning käsitlused isaks olemisest. Töö teises peatükis tutvustan oma uurimuse metoodikat. Töö kolmandas peatükis toon välja analüüsitulemused ning arutlen uurimustulemuste üle. Töö lõpeb kokkuvõtte ja järeldustega.

1. Uuritava probleemi tutvustus

1.1 Perekonna strukturealne käsitlus

Perekond kuulub niisuguste mõistete hulka, mis on argimõistuse tasemel kõigile hästi arusaadav, kuid on teadusliku käsitluse objektina ülimalt keerukas üheselt defineerida (Kutsar ja Tiit, 2002). Üks tuntumaid perekonna definitsioone pärineb George Murdock'ilt (Murdock, 1949). Eeltoodud autor leidis, et perekond on sotsiaalne grupp, mille moodustavad vähemalt kaks eri soost täiskasvanut, kelle vahel on ühiskonna poolt aktsepteeritud seksuaalsuhted ja kes kasvatavad ühiseid või adopteeritud lapsi ning omavad ka ühist elukohta ja majapidamist. Weigel (2008) on toonud oma töös välja William N. Stephensi poolt loodud perekonna definitsiooni, mis sarnaneb Murdocki määratlusele. Nimelt on Stephensi sõnul perekond kui sotsiaalne kokkulepe, mis põhineb abielul ja sealhulgas sisaldab ka lastevanemate õigusi ja kohustusi, abikaasade ja laste ühist elukohta ning mehe ja naise vahelisi majanduslikke kohustusi. Tõdemusel, et perekond ei ole alati kahe vanemaga kooslus, võttis Trost (1999) kasutusele diaadide mõiste, mis sisaldab kahe isiku liitu koosnedes näiteks vaid kahest täiskasvanust kui partnereist, aga võib koosneda ka vaid lapsest ja tema vanemast.

Psühholoogias defineeritakse perekonda, kui kompleksset emotsionaalset süsteemi, indiviidide loomulikku kooslust, mis toimib vastavalt aja jooksul välja kujunenud suhtemustritele (Järv, 2014). Eelmainitud autor on toonud välja, et need suhtemustrid on tavaliselt põlvest põlve edasi antud ning moodustavad perekonna struktuuri, mis tagab pereliikmete toimimise ja reguleerib suhteid nii peresiseselt kui pereväliste süsteemidega. Perekonna defineerimisega seonduvale on pööranud tähelepanu ka Leeni Hansson (2011), kes toob välja, et perekond on üheks põhilisemaks sotsiaalseks institutsiooniks, mis on arenenud ja eksisteerinud kõikides ühiskondades. Hansson tõdeb, et hoolimata ühiskondades aja jooksul toimunud muudatustest, on perekond säilitanud tänapäevani oma sotsiaalse tähtsuse. Mainitud autor on ka kinnitanud, et seoses aja jooksul aset leidnud muutustega, ei ole võimalik tänapäeva mitmekesiste peremudelite puhul üldist ja universaalselt aktsepteeritavat perekonna definitsiooni sõnastada.

Järv (2014) on tõdenud, et perekonna määratlus on olnud erisugustes ajaloolistes kontekstides erinev, kuid eri ajalooperioodidel olnud alati osa/lüli suuremast tervikust. Veel

mõned sajandid tagasi võis Euroopas perekonda vaadelda kui suurt suguvõsa, kus seda ei loonud mitte armunud hingesugulased, vaid see moodustus varanduslikel ja suguvõsa järjepidevuse põhimõtetel. Tänapäeval on seoses urbaniseerumise ja industrialiseerumise protsessiga muutunud ka perekonna mõiste. Esiplaanile on tõusmas perekonnaliikmete suhte kvaliteet, aga ka perekonna võimekus lapsed üles kasvatada. Järjest enam on hakatud tähelepanu pöörama suhete emotsionaalsetele aspektidele ning muutused on toimunud ka naise ja mehe rollides. Mehelt ei oodata enam vaid perekonna majandusliku kindlustatuse tagamist, naiselt koduse majapidajanna rolli ja lastelt kuulekust ning allumist. Peresuhetes väärtustatakse soojust, lähedust, rahulolu. Samal ajal on muutustega kaasnenum ka orienteerumine materiaalsele väärtustele, vähem veedetakse aega koos perega.

Toetudes eeltoodule ja erialast kirjandust edasi uurides, võib leida käsitlusi erinevatest perekonnastruktuuridest. Nõnda on Kutsar ja Tiit (2002) kirjeldanud klassikalist perekonnakäsitlust, mis viitab kõige sagedamini kahele perekonnatüübile, millest arendatakse välja nende erinevaid modifikatsioone. Näiteks on eeltoodud autorid kirjeldanud *tuumperekonda* (ingl. k. *nuclear family*), mille moodustavad kas abikaasad või abikaasad ja nende üks või mitu alaealist last. Antud perekonnatüübi kui termini võttis kasutusele Murdock (1949) ning mainitud peremudel on sagedaks analüüsiühikuks perekonnauuringutes. Veel on eeltoodud autorid kirjeldanud tuumperekonna alatüüpi *mittetäielikku tuumperekonda*, mis koosneb ühest vanemast koos alaealise lapse või alaealiste lastega. Kutsar ja Tiit (2002) viidates Arnkil'le (1994) on toonud välja, et tuumperekond on poliitika konstrukt, mis on vajalik perepoliitiliste meetmete sihtgrupi määratlemiseks, mitte inimeste endi poolt teadlikult formeeritud üksus. See tähendab, et perekonna liikmelisus võib olla palju mitmekesisem, üheks näiteks on *laiendatud perekond* (ingl.k. *extended family*), kuhu kuulub lisaks tuumperekonnale veel täiendavaid liikmeid, kes kõik on omavahel lähisugulus-, partnerlus või hõimlussuhtes (nt. abikaasade vanemad, laste abikaasad, lapselapsed). Laiendatud perekonnas võib olla mitu perekonna tuuma, mille liikmed on kas alanevas (vanavanemate perekond, vanemate perekond, lapse perekond), paralleelses (õdede-vendade perekonnad) või kombineeritud (onu perekond, õepoja perekond) järjestuses. Perekonna tuum(ad) määratletakse antud juhul seaduslikul abielul põhineva suhte kaudu, millest tulenevalt määratletakse kõigi teiste pereliikmete omavahelised postitsioonid e. staatused üksteise suhtes (nt. *laps, vanema, vanavanem* jne.).

Abielu kaudu on seadustatud ka pereliikmete omavahelised õigused ja kohustused (Kutsar ja Tiit, 2002).

Tänapäeval on küllalt levinud perekooslused, mis leiavad kajastamist ka perekonnaalases kirjanduses. Nendeks on *üksikvanemaga perekond* ja *kärgpere*. Moore (2011) on toonud välja, et *üksikvanemaga perekond* (ingl. k. *single-parent family*) koosneb üksikvanemast ja temast sõltuvast lapsest või lastest. Eesti Sotsiaalministeeriumi üksikvanemate poliitikanalüüs (2009) on toonud välja, et ühe vanemaga perede seas võib omakorda eristada mitut peretüüpi lähtuvalt põhjustest, miks last või lapsi kasvatatakse vaid üks vanem. Laiemalt võib välja tuua neli tüüpi: üksikemaga pered, kelle lapse sünniaktis puuduvad isa andmed või need on tehtud ema ütluse alusel (nn tuvastamata isadusega sünnid); üksikemaga pered, kelle lapse sünniaktis on isa andmed olemas, kuid vanemad ei ole kunagi koos elanud või abielus olnud; pered, kus vanemate kooselu lõppemise või abielu lahutuse järel on last või lapsi jäänud kasvatama üks vanem; pered, kus ühe vanema surma järel on teine vanem jäänud last või lapsi üksi kasvatama (nn toitja kaotanud pered).

Kärgperena (ingl.k. *blended family*) on kirjeldatud olukorda, kus üheskoos elavad laps, tema bioloogiline vanem ning vanema uus elukaaslane ehk lapse mittebioloogiline vanem. Peale selle võib peres olla ka bioloogilise vanema uue elukaaslase laps (Mägi, 2016). Lisamärkusena, et *kärgpere* – kui uudissõna valiti Eesti Keele Instituudi poolt 2010. aastal perekonnatüübi tähistamiseks, kus vähemalt üks vanem on „teisele ringile“ läinud ning perre kuuluvad „sinu, minu, meie“ lapsed.

Teaduskirjanduses kohtub ka mõistet *leibkond*. Eesti Statistikaameti järgi on leibkond defineeritud kui tavaliselt koos elavate inimeste rühma, kellel on ühine kodune majapidamine – ühine eluruum, (vähemalt osaliselt) ühine eelarve ja toit. Leibkond erineb perekonnast peamiselt selle poolest, et leibkonnaliikmete vahel ei tarvitse olla sugulus- või partnerlussuhteid (kuigi tavaliselt on). Erinevalt perekonnast loetakse leibkonnaks ka üksinda elavad inimesed (Statistikaamet, 2014).

Eestis on traditsiooniliselt kasutusel kolm mõistet - perekond, leibkond ja pere, kusjuures nende sisu on ajaloo vältel nihkunud. Toetudes erinevatele autoritele (nt. Clulow, 1993, Haavio-Mannila ja Kontula, 2001; Newman, 1999) on perekonnauurijad Kutsar ja Tiit (2002) võrrelnud tänast aastakümnete taguse ajaga ning toonud välja, et perekond on saamas

üha enam isikliku valiku kui õigusjärgse kohustuse objektiks, st. ta põhineb vähem õigusjärgsusel (seaduslikul abielul), sünni- või adopteerimise faktil ja enam vastastikutel suhetel - kiindumusel, armastusel, usaldusel.

Kasearu ja Rootalu (2011) on välja toonud perekonnaseisu alaste sündmuste tüüpilise järgnevuse. Nende kohaselt on sagenenud kooselamise alustamine vaba kooseluna, vabad kooselud on suhteliselt pikaajalised, abiellumist lükatakse edasi ning järjest enam perekondi on läbinud lahutuse või lahkumineku. Sellised demograafilised muutused on toonud kaasa uute perekondade loomise, kus vanematel on lisaks ühistele lastele lapsed eelmistest kooseludest. Sellised muutused tähendavad aga ka seda, et pereliikmete vahelised suhted on ühelt poolt muutustest tuleneva pideva surve all. Teisalt tähendab see, et peresidemete alalhoidmisel väheneb formaalse sugulussideme, -astme ja suhete seaduslik reguleeritus ning olulisemaks saavad suhted ja läbikäimine konkreetsete inimeste vahel.

1.2 Ülevaade perestruktuuride levikust

Eesti Statistikaameti (2017) andmetel viimastel aastakümnetel on vähenenud abiellumus, suurenenud lahutuste arv ja vabas kooselus elavate paaride osatähtsus. See kõik on avaldanud mõju ka laste elukorraldusele, sest lapsed kasvavad tänapäeval üles eripalgelisemates perestruktuurides kui kunagi varem. Traditsioonilise kahe abielus vanema ja nende lastega (lapsega) leibkonna kõrval on üha rohkem vabaabielus vanematega ja üksikvanemate leibkondi.

Võrreldes teiste riikidega tuleb Eesti puhul esile vabade kooselude suur arv (Kasearu ja Kutsar, 2011), ühe vanemaga pere keeruline sotsiaalne ja materiaalne olukord (Sinisaar ja Tammpuu, 2009), endiselt suhteliselt kõrge lahutuste arv, vanemaealiste osakaalu suurenemine ühiskonnas hoolimata viimaste aastate sündide arvu kasvavast trendist. Kasearu ja Rootalu (2011) hinnangul eeltoodud struktuursed muutused on hästi jälgitavad makrotasandil, kuid vähem on selge, mis on nende makrotasandi muutuste taga ehk mis toimub perekonnatasandil: millised mikrotasandil toimuvad arengud peituvad makrotasandi muutuste taga; millist mõju avaldavad makrotasandi muutused mikrotasandi suhetele.

Euroopa Liidu sissetulekute ja elamistingimuste uuringu (EU-SILC) 2015. aasta andmete põhjal on Eesti Statistikaamet (2017) toonud välja, et enamik Euroopa Liidu lastest (69%) kasvab abielus vanematega leibkonnas. Kõige suurem oli abielus vanematega leibkondades

kasvavate laste osatähtsus Kreekas (90%) ja väiksem Prantsusmaal (52%). Eestis kasvas abielus vanematega leibkondades 54% lastest ja sellega olime Euroopa Liidus tagantpoolt kolmandal kohal. Eestiga sarnaselt oli abielus vanematega leibkondades kasvavate laste osatähtsus väike ka Lätis, kus see osakaal oli 56%. Soomes oli aga vastav näitaja sarnane Euroopa Liidu keskmisega (67%). Vabaabielus vanematega leibkonnas kasvas Euroopa Liidus 13% lastest. Kõige suurem oli vabaabielus vanematega kasvavate laste osatähtsus Eestis, kus see oli 30% ehk enam kui kaks korda suurem kui Euroopa Liidus keskmiselt. Kõige väiksem oli vabaabielus vanematega laste osatähtsus aga Kreekas ja Maltal, kus neid oli natuke üle 1%. Soomes oli vabaabielus vanematega leibkondades elavate laste osatähtsus 19% ja Lätis 15%. Ka tõi analüüs välja, et üksikvanema leibkonnas kasvas Euroopa Liidus 17% lastest. Kõige enam ehk 28% kasvas üksikvanema leibkonnas lapsi Lätis, kõige vähem aga Kreekas, kus üksikvanema leibkonnas kasvas 8% lastest. Eestis oli üksikvanemaga leibkonnas kasvavate laste osatähtsus (15%) veidi väiksem kui Euroopa Liidus keskmiselt. Soomes oli aga üksikvanema leibkonnas kasvavate laste osatähtsus veelgi väiksem (13%). Vanematega ühes leibkonnas ei elanud veidi alla 1% Euroopa Liidu lastest. Kõige enam oli vanematest eraldi elavaid lapsi Rumeenias (4%), kõige vähem aga Iirimaa ja Luksemburgis (0,1%). Eestis oli vanematest eraldi elavate laste osatähtsus samaväärne Euroopa Liidu omaga.

Eesti Poliitikanalüüs (2009) toob välja Statistikaameti leibkonna-eelarve uuringute andmed, mille kohaselt 2001. aastal elas Eestis ühe vanemaga leibkondades üle 45 000 lapse (ehk 14% kõikidest alla 18-aastastest lastest), kuid 2007. aastal alla 34 000, mis on 13% kõikidest alla 18-aastastest lastest. Mainitud uuringutest ilmneb veel, et mida vanemad on lapsed, seda suurem protsent nendest elab ühe vanemaga leibkondades: kui alla 7-aastastest lastest elas 2007. aastal ühe vanemaga leibkondades 8%, siis 15–17-aastastest juba kaks korda rohkem (Tammur ja Randoja, 2008). Eeloodud autorid leiavad, et selle põhjuseks on asjaolu, et laste vanemaks saades suureneb vanemate lahkuminekku tõenäosus.

Üheks huvitavaks faktiks on Eesti Statistikaameti (2018) ülevaade muutustest, mis on aset leidnud leibkondade suuruses ja koosseisus 1934. ja 2011. aasta rahvaloenduse võrdluses. Üldjoontes võib öelda, et inimesed elavad üha rohkem üksikult ja leibkonnad on jäänud väiksemaks. Vähem on ka abielul põhinevaid leibkondi ja rohkem üksikvanemaid. Ilmneb, et eestimaalased, eriti just naised, on muutunud 80 aastaga üksikumaks. Nimelt oli 1934. aastal Eestis kokku ligi 346 000 leibkonda, nende hulgas oli üksikult elavaid 22%. Aastal

2011 oli leibkondade arv ligi 600 000, nende hulgas oli ükski elavaid 40%. Kui vaadata leibkondi koosseisu järgi, siis ilmnes, et 1934. aastal oli kõige enam täisleibkondi, kus abielupooled elasid koos (68%). Abielul põhinevate leibkondade osatähtsus oli suurim ka aastal 2011 – 53%. 2011. aastal loendati eraldi ka vabaabielul põhinevaid leibkondi ja neid oli 24%. Peale paarisuhtel põhinevate leibkondade eristati mõlemal perioodil ka üksikvanema leibkondi. 1934. aastal nimetati neid „üksiku abielupoole leibkondadeks“ ja neid oli 13%. Üksiku abielupoole leibkondades oli naine leibkonnapea 76% juhtudest ehk abielu lõppedes jäid lapsed enamasti naisega. 2011. aasta rahvaloenduse järgi oli üksikvanema leibkondade osatähtsus 23%. Nii nagu 80 aastat tagasi oli ka aastal 2011 lastega üksikvanemate seas endiselt enam just naisi (91%). Seega on mõnevõrra vähenenud abielul põhinevate leibkondade osatähtsus. Rohkem on aga üksikvanemate leibkondi ja nende hulgas just üksinda last kasvatavaid emasid. Eeltoodust ilmneb, et kuigi 2001. ja 2007. aasta andmete põhjal võis tõdeda positiivset tendentsi, et üksikvanemaga leibkondi väheneb, siis pikema perspektiivi lõikes see nii ei ole.

Paraku ei võimalda olemasolevad andmed välja tuua, kui paljudel juhtudel osalevad mõlemad vanemad ühiselt kooselu lõppemise või lahutuse järel lapse või laste kasvatamises ning kui sageli kasvavad lapsed tegelikult vaheldumisi mõlema vanema juures, s.t kahes eraldi leibkonnas.

1.3 Lapse ja vanema suhe

Lapse ja vanema suhteid võib liigitada erinevalt, näiteks bioloogilisteks, juriidilisteks, sotsiaalseteks ning psühholoogilisteks (Ritala-Koskinen, 2001; Huttunen, 2001). Ritala-Koskinen (2001) tõdeb, et selline jaotus põhineb lapse - vanema suhetel, kuid võib sobituda ka muudesse peresuhetesse. Sellisel juhul võivad jaotuse tähendused muutuda. Viimati mainitud autor on seletanud nimetatud jaotusi järgmiselt:

- bioloogilise suhte all mõeldakse suhet vanemate ning tema bioloogiliste järglaste vahel. Kui võtta arvesse tänapäeva perestruktuuride mitmekesisustumine, nt. kärgpere kontekstis, on antud dimensioon liiga kitsas lähenemine, sest lapsevanemaks võib olla ka bioloogilist sidet mitteomav vanem. Lisaks võib lapsel olla poolõdesid-vendi, adopteeritud õdesid-vendi jne., kus lapsed peres on ühe vanema poolsest veresuguluses või see puudub.
- juriidilise suhte all mõeldakse lapse ja vanema suhet õiguslikus kontekstis, kus lapsevanem on määratud seaduses sätestatud tingimustel. Üldiselt on nii, et lapse bioloogilised vanemad

on ka juriidilised vanemad, kuid vanemate soovil võib seda muuta ning lapse hooldaja võib olla keegi muu, kui lapse bioloogiline vanem, nt. adopteeritud lapse puhul.

- sotsiaalset suhet mõtestatakse vanema ja lapse reaalse suhtlemise kaudu, kus lapse vanem on see, kes lapse vajaduste eest hoolitseb igapäevaselt. Huttunen (2001) lisab, et sotsiaalse vanema ja lapse suhte alla käib igapäevasele hoolitsemisele lisaks ka ühine elamispiind, lapsega igapäevaselt koos olemine ning temaga tegelemine.
- psühholoogiline suhe hõlmab pereliikmeid, kelle laps on ise subjektiivselt valinud oma perre. Nendeks liikmeteks võivad olla nii need, kes lapsega koos elavad kui ka need, kes koos ei ela, kuid keda laps peab oma pere liikmeks, st tunnetab tema psühholoogilist kohalolu enda jaoks. Siia sobitub hästi kärgpere mudel, kus lapse üks bioloogilistest vanematest elab eemal, kuid laps peab teda endiselt oma pere liikmeks (nt. Mägi, 2016).

Kuigi vaadeldud suhete tüübid on igapäevaselt lapse elus kombineerunud, paistab eelnevalt kirjeldatud perekonnamuutuste taustal psühholoogilise ja sotsiaalse suhete tüübi esiplaanile liikumine juriidilise ja bioloogilise suhtega võrreldes. Sarnase järelduseni on jõudnud ka Mason ja Tipper (2008), kes vaatlevad sugulussidemeid kui selgelt struktureeritud rollide ja positsioonide süsteemi. Ehk sugulaste vaheline läbikäimine ja suhtlemine oli määratletud nende vastava positsiooni ja rolli kaudu sugulussüsteemis: nt lähisugulased on prioriteetsemad kui kaugelt sugulased. Samas tänapäeva perevormide mitmekesisest tulemusena ei saa enam järgalt tugineda struktuurfunktsionalistlikule lähenemisele. Pigem järjest enam on muutunud oluliseks konkreetsete inimeste vahelised suhted ehk siis inimesed ise loovad ja valivad ümbritseva sugulusringi, kellega suhelda ja kellega mitte (Mason ja Tipper, 2008). Seega, sugulaste ringi võidaks kaasata ka sellised inimesed, kes ei ole omavahel seotud bioloogiliselt või abielusideme kaudu, nt uue partneri lapsed eelmisest kooselust; seega lastel võib olla rohkem kui kaks vanaemat jne. Kuna sugulastega suhtlemine ei põhine struktuurist tulenevatel ettekirjutustel, siis seda enam omandab tähtsust individuaalne valik ja pühendumine. Seetõttu võib eeldada, et laste ja noorte kui eraldiseisvate sotsiaalsete toimijate suhted oma vanematega on mitmekesisemad ja põhinevad muutunud alustel võrreldes suhetega kümnendid tagasi. Enamgi veel, võttes arvesse, et paljud lapsed ei ela koos oma bioloogilise isaga vaid kasuisaga, siis tekib küsimus, kuidas sellistest peredest pärit lapsed konstrueerivad oma suhteid vanematega (Kasearu ja Rootalu, 2011).

1.4 Perekonna subjektiivne käsitlus

Kuulumine perekonda ja meie- tunde tekkimise kogemus ei tule automaatselt, vaid luuakse sotsiaalsete suhete najal ning igal isikul kujuneb oma individuaalne lugu ja nägemus perekonnast. Tänapäeva perekonda võib kirjeldada kui suhete kompleksi, mis ulatub perekonna piiridest väljapoole ning nii moodustuvadki tähenduslikud suhted oma nn. mitte perekonnaliikmetega, lähedaste sõpradega, naabritega, kolleegidega jne (Widmer ja Sapin, 2013).

Idee perekonda määratleda mitte sedavõrd struktuuriliselt kui just suhetest lähtudes on suhteliselt vana, pärinedes Ernest Burgessilt (1945), kes viitas perekonnale kui omavahel interaktsioonis olevale inimgrupile. Burgess'i määratluse ilmestamiseks võib tuua juhtumeid hilisemast ajast ajaloos, kus ühiskondliku aktsepti saavutavad nn. *perekonnasarnased kooslused*, mis sarnaselt traditsioonilise perekonnaga sisaldavad endas õigussätetega reguleeritud grupiliikmete vahelisi õigusi ja kohustusi ning kaasajal omaseks saanud rõhuasetust suhete mitteformaalsele küljele - kiindumusele, usaldusele, vastutusele (Newman, 1999). Eesti kontekstis võime näiteks tuua ühesooliste kooselu, mida reguleerib kooseluseadus.

Pered on jätkuvas muutuses ning uuringuid tehes tuleks muuhulgas tähele panna pereliikmete tõlgendusi perekonnast (Finch, 2007). „Minu pere“ ei ole püsiv mõiste ning sisaldab endas erinevatel aegadel indiviidile lähedaseks olnud inimesi (Williams, 2004). Igal pereliikmel võib olla oma perekonnasidemete võrgustik, mistõttu näiteks isegi samas peres kasvavad lapsed võivad muutusi peres kogeda täiesti erinevalt ning omistada neile erinevaid tähendusi (Smart jt., 2001).

Erinevates perestruktuurides elamine seostub erinevate kogemuslike praktikatega. Üheks sääraseks on *väljajättelisuse ja kaasamise* praktika (ing.k. *exclusiveness ja inclusiveness as practices*), mille järgi indiviidid määratlevad ja eristavad isikud, keda peetakse oma pere liikmeks ja kes sellest välja jäetakse (ing.k. *insiders and outsiders*). Castren ja Widmeri (2014) järgi on *väljajätteline* selline perekond, mis rajaneb piiratud sotsiaalsetel sidemetel ning koosneb traditsiooniliselt kahest vanemast, so. mehest ja naisest ning nende omavahelisest (-test) lapsest (-test). Antud mõtlemine keskendub heteroseksuaalsel suhtel põhinevale traditsioonilisele perekonnakäsitlusele. *Kaasamise* käsitlus seevastu mõtestab

perekonda laiemalt ning selle põhjal perekond mahutab nii kooselavaid pereliikmeid kui ka sidemeid, mis jäävad sellest grupist väljapoole. Saan autoritest aru, et samas peres leibkonna mõttes võib olla liikmeid, kes näiteks lapse subjektiivsesse perekonda ei kuulu, samas võib ta oma pereliikmeks võtta inimesi, kellega ta koos ei ela, näiteks eemalelavat isa või vanaema või Castrenile ja Widmeri näitele viidates, ka oma sõpra.

Õnnelikku peret ei või lihtsalt saada, vaid see luuakse ning seda hoitakse. Seetõttu võibki öelda, et „pere“ on sotsiaalne nähtus ning praktikate kogum, mitte ainult sotsiaalne institutsioon (Morgan, 1996). Eelviidatud autori perekäsitluse järgi peaks „perekonda“ vaatlema mitte objektiivse käsitluse [being], vaid toetudes perekonnas asetleidvatele praktikatele, nn. loomise [doing] kaudu (Morgan, 1996, 2011). Perekond ei tähenda alati ainuüksi leibkonda, nagu kohtab tihti lahutatud perekondade kontekstis (Finch, 2007).

Kokkuvõttes võib öelda, et võimalus valida endale oma lähisuhted on kujundanud tänapäeva perekondi üha mitmekesisemaks, kus suhteid taasluuakse, omistades neile uusi tähendusi (Finch, 2007). Eelmainitu ei tähenda seda, nagu suhted perekonnas oleks ebakindlamad kui varem, vaid pigem rõhutab, et ühtekuuluvustunde saavutamine ning kohustused perekonnas on indiviidile endiselt olulised (Williams, 2004).

Lahkumine, lahutused ja kärgperede tekkimine ei ole enam harvad nähtused ning seetõttu on kadumas peresuhtes nõ. leibkonna põhine piiritlus, nt. lapse elu kulgeb kahe kodu ja nii bioloogilise kui sotsiaalse vanemaga (Ihinger-Tallman, 1988). Piire kaotades on võimalik defineerida ja seletada lapsele tähenduslikke suhteid perekonnas, kus ta igapäevaselt elab, aga sellest ka väljapoole minnes (nt. Alanen, 1992). Olukorras, kus tekivad nn. paindlikud piirid, on lapse arengut toetavad ka nt. kärgpere peremudelid, kus perest eemaldunud vanem jätkab lapse kasvatamist (Hetherington ja Stanley-Hagan, 2002; McHale, 2007).

Kokkuvõttes, piiride sätestamine perekonnas peegeldab eeltoodud *kaasavat ja väljajätelist* perekäsitlust ning võimaldab kehtestada sidemeid perekonnas erineva tähtsusastmega (Allan jt., 2011).

1.5 Lapse subjektiivne perekond

Lapsed on pere lähisuhete arendamisel ning hoidmisel aktiivsed toimijad. Nad omistavad tähendusi perekonnas asetleidvatele sündmustele ning lähisuhtele omamoodi. Lapsed määratlevad, keda nad oma perre arvavad ja keda mitte, kellega soovivad veeta aega ja kellega mitte, kes ja millal ta pereliikmeteks võtavad, keda pereliikmena säilitavad, keda mitte (Smart jt., 2001). Laste poolt pereliikmeteks kaasamist on pereuuringutes kirjeldatud kolmel viisil: lapse arengu seisukohalt, perestruktuurist lähtudes ning kultuuriliste näitajate baasil, kuid tulemused on uuringuti erinenud (Rigg ja Pryor, 2007.) Nii on näiteks O'Brien jt. (1996) leidnud, et lahutatud paarisuhte lapsed võrreldes mittelahutatud perekondade lastega arvavad oma perest välja perest eemaldunud isad. Vastupidiselt Bhopal jt. (2000) on leidnud, et perestruktuurist olulisemaks teguriks kellegi oma pere piiridesse arvamisel on suhted lapsega lapse enda perspektiivist nähtuna, mille aluseks on hoolitsemine, hoolimine ja turvatunde olemasolu. Vanemate lahutust kirjeldavad lapsed küll negatiivse alatooniga hoolimise- kõne kaudu (Smart jt., 2001), kuid üldiselt on sotsiaalne ja emotsionaalne tugi olulisemad perekonna ühtekuuluvustunde näitajad kui perestruktuur ise (Burgess jt., 2010; Smart jt., 2001; Finch, 2007).

Bhopal jt. (2000) on tõdenud, et laste ja vanematevahelisi suhteid uurides tuleb muuhulgas teada saada, mida lapsed arvavad vanemaks olemisest ning vanemate rollidest. Üldjuhul lapsed ootavad vanematelt armastust ja hoolitsust (nt. Bhopal jt., 2000). Borland jt. (1998) ja Montand (2001) uuringute põhjal ilmnes, et lapsed ootavad vanemalt ärakuulamist, nendega arvestamist ning austust laste suhtes. Teisalt, laste käsitletud ja hinnangud vanemaks olemisest ning vanema rollidest võivad olla mõjutatud nii lapse east kui ka lapse ning vanema soost (Bhopal jt., 2000; Halpenny jt., 2010; Rönkä ja Sallinen, 2008). Halpenny jt. (2010) toovad oma uuringus välja kaheksa aspekti, mis laste hinnangul vanemaks olemise juurde kindlasti käib: hoolitsemine (sh. toit ja elamisväärtus kodu ning tervise edendamine), turvalisus (nt. turvatunde pakkumine), pere elatamine (majanduslik heaolu ning ka muu, kui esmavajaduste rahuldamine), juhendamine ja nõustamine (vanema kui õpetaja roll), autoriteet (tasakaal kurja ja hea- stiilis kasvatuses, so. käskude, keeldude piiride õiglane sättimine), emotsionaalne toetus (tunded vanema ja lapse vahel; vanemate tingimusteta armastus lapse vastu; üksteise ärakuulamine ning interaktsioon), lastega koos ajaveetmine ja laste iseseisvumise toetamine. Eelviidatud autor tõdeb, et laste ja vanemate

rollid ei ole stabiilsed ning on jätkuvas muutuses koos lapse sirgumisega. Ka uuringud toetavad asjaolu, et laste hinnangud vanemaks olemisest ning vanema rollidest sõltuvad uuritavate laste vanusest. Teismelistele on isesisvumise toetamine palju olulisem kui nt. 6-11-aastaste jaoks, kellele see teema ei ole veel aktuaalne. Ka turvalisuse puhul rõhutavad eri vanuses olevad lapsed erinevaid asju (nt. 6-11-aastase jaoks on turvalisus sõidutee ületamisel abistamine; 12 – 17-aastased kogevad turvalisust eelkõige emotsionaalsel tasemel). Vanemate juhendamine tähendas noorematele lastele eelkõige koduste ülesannete lahendamisel abi saamist, vanemad lapsed rõhutasid aga hinnangute- ning moraaliküsimustes (mis on õige ja mis vale) nõu saamist.

Eelpool mainisin, et laste käsitusi vanemast mõjutab ka vanema sugupool. Rönkä ja Sallinen (2008) uurimuses lähisuhetest peres ilmnes, et kõige lähedasemaks peeti ema, vaid vähesed nimetasid lähedaseimaks isa või mõlemat vanemat korraga. Lähedussuhet emaga ei osatud eriti põhjendada, kuid leidis arvamusi, et emad tunnevad oma lapsi paremini või et emad mõistavad lapsi paremini kui isad. Uuringu autorid ise arvavad, et põhjuseid võib olla mitmeid. Näiteks isade ja tütarde suhtlemisstiil on erinev ning isal võib olla raskusi mõista tütre ealisi muutusi (nõ. naiseks sirgumine teismelisena) jne. Isad viibivad ka rohkem tööl, mistõttu emad veedavad aega lastega rohkem. Ema roll perekonnas sõltub palju kultuurilistest hoiakutest, tõekspidamistest ja normidest.

Ka perestruktuur võib mõjutada laste hinnanguid vanemaks olemisest ja vanema rollidest. Eemalelavaid isasid on tõenäoliselt rohkem kui emasid, mistõttu võib mõista, et lapsed raporteerivad emaga lähedast suhet rohkemal määral kui isaga (Rönkä ja Sallinen, 2008; Bhopal, 2000). Leidub ka uuringuid, kus lapsed hindavad vanemaid võrdselt lähedasteks (O'Connor, 2004) või siis koheldakse vanemat nõ. sugupoolelt (Halpenny jt., 2010). Teisalt on tõdetud, et laste hinnangutes tekib vastuolu kontekstis, kus lapsed räägivad, mida nende vanemad konkreetselt teevad. Sellisel juhul tuleb sugudevaheline jaotus selgemalt esile (Bhopal, 2000; Halpenny jt., 2010). Ema kirjeldatakse kui toe pakkujat ning kui isikut, kes mõistab ja julgustab (Bhopal jt., 2000). Emad vastutavad peamiselt kodu eest ning sellega seotud toimingute eest ning oskavad laste eest hoolitseda paremini kui isad (Halpenny jt., 2010). Isad on aga side välismaailmaga: isad sõidutavad/viivad lapsi nende harrastustega seotud kohtadesse või teevad lastega koos asju, mis isa ennast iseloomustab.

Üldse kirjeldatakse isa tegevust rohkem kodust väljapool olevate tegelustega ning roll on seotud rohkem leivateeni ja perede elatamise mudeliga (Halpenny jt., 2010). Kuigi lapsed võivad kirjeldada vanemaid sugupoolelt, siis nende lugude kaudu võib siiski välja lugeda, et isa ja ema vanemaks olemine on erinev.

Eestis on kärgperedes elavate laste kogemusi uurinud oma bakalaureusetöös üliõpilane Eva Mägi. Autor jõudis järeldusteni, et lapsed valivad oma perekonda inimesi lähtudes pigem emotsionaalsest kui füüsilisest lähedusest; laste eemalelava bioloogilise isa perekonda kuulumine on otseselt mõjutatud nende omavahelisest läbisaamisest ning sotsiaalse isa roll ja osalus lapse elus on lapse heaolu seisukohalt määrava tähtsusega (Mägi, 2016).

Lamb (2004) peab murettekitavaks asjaoluks, et tänapäeval veedavad paljud lapsed lapsepõlve oma isast eemal ning märkimisväärne hulk lapsi elab kasuisaga. Amato ja Sobolewski (viidatud Lamb, 2004) rõhutavad pereuuringutest leitud, et lahutatud perede lapsed toovad välja oluliselt rohkem negatiivset psühholoogilist heaolu kui mittelahutatud vanemate lapsed. Enim kirjeldatakse heaolu kadu sotsiaalses ning majanduslikus plaanis. Lahuselavad isad proovivad üldjuhul jätkata nii lapse eest hoolitsemist kui ka lapsega kontaktis olemist, kuid paraku see alati ei õnnestu. Näiteks võib olla üheks põhjuseks see, et emad takistavad isade suhtlemist lastega (Doucet, 2012).

1.6 Isadus ja isaks olemine

Hawkins ja Dollahite (1997) on täheldanud, et isadus ja isaks olemine on kaks eraldi seisvat nähtust. Navarro (2008) on omalt poolt täiendanud eelnevat mõtet nii, et isadus on see, mida isalt oodatakse ning isa saavutused. Eelviidatud autor toob veel välja, et isaks olemine on see, mida isad realselt teevad, ütlevad, mõtlevad, tunnevad ja soovivad. Siinjuures esimene mõte on seotud ühiskonnas levivate uskumuste ja ootustega, teine aga isade enda kogemustega isaks olemisest.

Marsiglio (1995) leiab, et isaks olemine on eelkõige käitumuslik mõiste. Autor tõdeb, et isaduse määratlemine ja isaks olemine sõltub palju sellest, millise kultuuriruumiga on tegemist. Käsitlused, mida oodatakse isalt ja kuidas ta peab käituma, sõltuvad ühiskonnas määratletud normidest ning ettekujutused isaks olemisest sisaldavad stereotüüpe, kuidas võiks käituda tüüpiline isa, aga ka ideid, kuidas isa peaks mõtlema, tundma ja tegutsema

(Marsiglio, 1995). Järelkult, isaks olemine sisaldab nii tunnetuslikke, emotsionaalseid kui ka käitumuslikke komponente.

Isa ja isaks olemist seostatakse mehe kui elatise teenija rolliga (nt. Furstenberg, 1988; Marsiglio, 1993; LaRossa, 1997; Marks ja Palkovitz, 2004). Antud leivateenimise kontseptsioon on vägagi seotud vanema rollide sugupoolestumise aspektiga (Marsiglio, 1993), mis on omane eriti Lääne kultuuriruumile ning kirjeldab sugudevahelist sotsiaalsete rollide jaotust perekonna eest hoolitsemisel. Leivateenija rollile lisaks võib erialases kirjanduses leida isade kohta käivaid narratiive nagu näiteks „isa kui ema assistent“, „uus isa“, „osalev isa“, „tõeline isa“, „mehelik isa“ jne. (Eerola, 2015). Siin väljendub, et isaks olemine on sotsiaalne konstruktsioon, st. igäühel on oma ettekujutus, kes on isa ja mida temalt oodatakse. Roy ja Dyson (2010) toovad esile asjaolu, et tänapäeval on järjest enam hakatud erinevaid rolle kombineerima, pakkudes sellega uusi võimalusi maskuliinsuse ja isaduse määratlemiseks.

Ei ole olemas universaalset ning ideaalset ettekujutust heast isast. Ootused heale isale kujunevad välja perekonna, ühiskonna, kultuuri ja ajaloo kontekstis ning tähendus heast isast on ajas muutuv (Cabrera jt., 2000). Tänapäeval oodatakse isadelt lisaks pere majandusliku poole eest hoolitsemisele ka suuremat pühendumist oma lastele (Lupton ja Barclay, 1997). Isadust iseloomustavad sõnad nagu seotus, pühendumus, osalus, lähedane emotsionaalne suhe isa ja lapse vahel (Cohen, 1993). Eeltoodu iseloomustab ka head ema, mistõttu võib öelda, et nn aktiivsed isad konstrueerivad oma rolli, kombineerides nii traditsiooniliselt meheliike kui ka naiseliike peetavaid jooni (Branth ja Kvande, 1998).

Erinevatest uuringutest võib leida, kuivõrd kindlalt on perekonnas jaotunud naise ja mehe soorollid. Ema roll on vastutada lapse ja kodu eest, ühtlasi omab ta suuremat otsustusvõimu lapsega seotud tegevuste üle. Tihti on seda kirjeldatud ka kui „vanemluse gatekeeping“ praktikat. Termin *vanemlik gatekeeping* on kasutusel peamiselt tingimuses, kus räägitakse kultuurilisel tasandil nn. heaks *emaks* olemisest. Siinkohal tuleks rõhutada, et antud praktika võib suuresti pärssida *isaks olemise* oskusi ja/või võimalusi (Allen ja Hawkins, 1999; Adamsons ja Pasley, 2013). Eeltoodul praktikal võib olla ka institutsionaalne mõju, sest

erinevad perepoliitikad rõhutavad olulisel määral emaduse tähtsust ning isasid nähakse laste kasvatamise juures oluliselt vähem kui emasid (Doucet, 2012).

Läbi aegade on peetud eelduseks lapse vanemaks olemisele vanemate abielu, mistõttu lapse ema abikaasa on muudele asjaoludele vaatamata määratud lapse isaks (Murphy, 2005). Viimastel aastakümnetel on püütud võrdustada abielust ning mitteabielust sündinute laste olukorda muuhulgas õigussüsteemides, mille tulemina ilmneb huvitav asjaolu, kus bioloogiline isadus on justkui allutanud sotsiaalse isaduse. Viimane tähendab, et bioloogiline ja sotsiaalne vanemus on ühtlustatud, moodustades niimoodi traditsioonilise nukleaarse perekonna paradigma, mille põhjal perekond koosneb ühest emast ning ühest isast (Jacobs, 2006). Kaasaja tehnoloogiad ning muutused ühiskonnas toovad kaasa normide ja tõekspidamiste mitmekesisustumise, mille hulka kuulub ka mitmene vanemus ning lihtne küsimus: „kes on sinu issi“ või „kes on sinu emme“ võrreldes aastakümnete taguse ajaga, ei ole tänapäeval enam iseenesest mõistetav ning selge (Jacobs, 2006, 2007).

Lamb'i (2004) kohaselt on teadlased viimastel aastakümnetel ületanud ühemõõtmelise käsitlemise isa kujust, mille põhjal isade roll on leivateenimine või siis on käsitletud teda kui kedagi, kes võib olla dihhotoomselt olemas nii pere sees kui ka eemal. On hakatud mõistma, et isa esindab peres eelmainitule lisaks veel väga mitmeidki rolle. Isade aktiivsest osalemisest ning erinevatest rollidest perekonnas on hakatud palju rääkima ning see on andnud tõuke erinevate teoreetiliste mudelite loomisele ning empiiriliste uuringute läbiviimisele. Muuhulgas on üles kerkinud küsimus, kuidas ning miks isaks olemine varieerub ajas ning kultuuris ning kuidas viimane on seotud lapse kasvamisega ning perekonna toimivusega (Day ja Lamb, 2003).

1.7 Probleemi püstitus

Pereliikmete vahelised sidemed tänapäeva perekonnas ületavad nii heteronormatiivsed tõekspidamised kui ka paarisuhte institutsionaliseerituse ning põhinevad üha enam indiviidi valikuga seotud subjektiivsel tunnetel ja kohustustel (nt. Weeks, 2007). Perekonna struktuuri, sealseid liikmeid ja suhteid on uuritud ning määratletud eelkõige abielu ja leibkonna mõistete kaudu (Budgeon ja Roseneil, 2004; Widmer, 2010), vähem aga kui subjektiivseid konstruktsioone.

Kiirete muutustega ühiskonnas on kaasas käinud perestruktuuride mitmekesisustumine. Üheks sääraseks uue aja üha levinumaks perevormiks on kärgpere, kus lapse üks vanem on perest eemaldunud ning tema asemele on tulnud uus vanem, kes ei ole lapsega bioloogiliselt seotud. Nimetagem teda sotsiaalseks vanemaks. Uuringuid kärperea kontekstis võib leida nii laste kui ka vanemate vaatevinklist, kuid täpsemalt, kuidas laps on kogunud oma elu jooksul mitme isaga elamist, minule teadaolevalt uuritud ei ole. Kirjandusest võib leida uurimusi emaduse kohta, näiteks ema tähtsusest laste elus. Isadus ja isaroll muutub ühiskonnas on aga teenimatult vähe uurijate tähelepanu leidnud (Kutsar, 2007). Mulle teadaolevalt ei ole uuritud noorte täiskasvanute tagasivaatelisti tähendusi ja tõlgendusi isast ja isaks olemisest lähtudes bioloogilisest ja mittebioloogilisest sidemest isaga. Käesolevalt huvitavad mind juhtumid, kus noore täiskasvanu kogemuses on koos elada ja suhelda nii bioloogilise isa kui ka mittebioloogilise vanema rolli võtjaga ehk sotsiaalse isaga.

Kuna ma lähtun oma uurimuses sotsiaalse konstruktsionismi põhimõtetest ning viin läbi narratiiviüüriku, siis esitan ühe üldise uurimisküsimuse: *Mida ja kuidas räägib noor täiskasvanu oma isadest?*

Tulenevalt uurimisprobleemist, on käesoleva uurimuse eesmärgiks anda ülevaade mitme isa kogemusega noorte täiskasvanute poolt omistatavatest tagasivaatelistest tähendustest oma isadele.

2. Metoodika

2.1 Metodoloogiline lähtekoht

Jõudmaks noorte täiskasvanute lugudes peituvate tähenduste ja tõlgendusteni kasutan kvalitatiivset uurimisviisi. Valisin kvalitatiivse lähenemise, sest antud uurimisviis sobib eriti hästi selliste nähtuste uurimiseks, mis on ebaharilikud või unikaalsed (Muylaert jt., 2014). Unikaalsus tähendab siin seda, et iga inimese jutustatud lugu on unikaalne - ta kuulub sellele inimesele ning on oma kuju võtnud interaktsioonis uurimuse läbiviijaga. Lisaks toetun Straussi ja Corbini (1990) tõdemusele, mille kohaselt sobib kvalitatiivne andmekogumis- ja uurimismeetod kõige paremini selliste uuringute puhul, mille eesmärgiks on nähtuste tähenduse, tunnete, mõtteprotsesside, emotsioonide ja inimeste kogemuste väljaselgitamine. Strauss ja Corbin (1990) defineerivad kvalitatiivset uurimust sellise uurimuseks, mille tulemusteni ei jõuta statistilise analüüsi või teiste andmeid kvantifitseerivate meetodite kaudu. Dey (1993) hinnangul kvalitatiivsete uurimisandmete põhirõhuks on tähendused, mida vahendavad keel ja käitumine ning nähtustele omistatavad tähendused on sotsiaalselt konstrueeritud, st nad on kontekstist sõltuvad. Kvalitatiivsete uurimisandmete oluliseks plussiks on asjaolu, et sellised andmed kujundavad uurimissubjektid ise, st need ei ole eelnevalt uurijate poolt kontseptualiseeritud (Dey, 1993). Antud uurimismeetod võimaldab elu kirjeldada ilma üldistusi tegemata (Hirsijärvi jt., 2010) ning anda inimestest, olukordadest ja ilmingutest mitmekülgse ja tervikliku pildi (Laherand, 2008), keskendudes sotsiaalsete nähtuste tähendustele ja tõlgendustele, mida uuringus osalejad oma kogemuste kaudu väljendavad (Laherand, 2008).

2.2 Teoreetiline lähtekoht: sotsiaalkonstruksionism

Käesoleva magistritöö teoreetiliseks lähtekohaks on sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine, mille järgi sotsiaalne reaalsus on inimeste poolt omistatud tähenduste maailm ning on olemas tänu inimeste osalusele selle loomises ja taasloomises (Strömpl jt., 2012). Leian, et sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine on antud töös sobivaks lähtekohaks tähenduste uurimisel, sest teooria rõhutab indiviidi tõlgenduste olulisust sotsiaalse reaalsuse tekke ja püsima jäämise puhul. Sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine keskendub inimeste loodud tähendustele ja viisile, kuidas need loovad sotsiaalset reaalsust. Erinevaid teadmisi maailma kohta aga toodab inimeste sotsiaalne elu ning seetõttu on konstruksionismis kesksel kohal

kõikvõimalikud interaktsioonid ja eriti keel, mis on interaktsioonide vältimatu tingimus ja meede (Strömpl jt., 2012). Nagu eelpool sai välja toodud, on sotsiaalkonstruksionismi põhiideeks inimese teadmine, mis sünnib varasema kogetu baasil. Kogemusele omistatud tähendused võivad muutuda uute kogemuste lisandudes või siis neist kogemustest teistega rääkides. Tähendused, mida me objektidele omistame, peegeldavad meie endi arusaamu, mitte objektide sisemist olemust ning meie arusaamad tekivad suheldes teiste poolt konstrueeritud (tõlgendatud ja tähistatud) maailma piirides (Burr, 2003, viidatud Strömpl jt., 2012). Ei ole olemas nn. puhas tõde, vaid on olemas teadmine millestki, millegi kohta, mis on tekkinud sotsiaalse suhtlemise käigus (Burr, 1996, viidatud Strömpl jt., 2012). Antud lähenemine rõhutab, et sotsiaalne reaalsus sõltub ajast ja ruumist ning reaalsuse mõistmine toimub kõikidel indiviididel erineval viisil (Parton jt., 2000).

Ühiskond, milles elame, igäühe positsioon ühiskonnas, erinevad rollid ja funktsioonid mõjutavad seda, mida keegi meist märkab ja kuidas märgatut mõistab. Seepärast on oluline olla teadlik sellest, et arusaamad, mis tunduvad isiklikena, on kujunenud teiste inimestega suheldes, olles osa ühiskonnas laiemalt levinud arusaamadest (Strömpl jt., 2012). Käesolevas töös räägivad noored isadest läbi nendele omistatud tähenduste, mida nad oma kogemuste kaudu loovad.

Sarnaselt mehelikkusega on isadus sotsiaalselt konstrueeritud ning viimasega tihedalt seotud. Isaks olemist mõistetakse erinevates ühiskondades eri moodi ning ühte kindlat arusaama (heaks) isaks olemisest pole olemas (Marsiglio ja Cohan, 2000). Isadus on nii sotsiaalne kui ka bioloogiline nähtus ning tihedalt seotud meeste, maskuliinsuse ja meeste praktikate konstrueerimise ja taasesitamisega. Sellest tulenevalt mõjutavad isadusele antavat tähendust ühiskonnas, kogukonnas ja indiviidide poolt, ning seeläbi ka meeste käitumist isadena, mitmed omavahel seotud tegurid, näiteks emade ootused ja käitumine, vanemate omavahelise suhte kvaliteet, majanduslikud ja tööalased tegurid ning institutsionaalsed faktorid (Karu jt., 2007).

Lisaks sellele, et põhinen oma uurimuses sotsiaalkonstruktivistlikule lähenemisele, kaasan töösse veel ühe olulise lähenemise, *so. diaadide ehk kahassuhte*. See on vajalik isa ja lapse diaadisuhete keskendumiseks. Antud lähenemine on erialakirjandusse tulnud algselt Jan Trost'i (1996) tööde kaudu, kes kirjeldab peres asteleidvaid suhteid diaadidena. Eeltoodud

autor leiab, et pere liit kui kontsept koosneb vähemalt kahest liikmest, mille põhjal tekib üks diaad ehk kahassuhe. Ometi, mitte kõik liikmed ei pruugi end nimetada selle pere, kus elatakse, liikmeks. Trost (1996) ise on viidanud, et perekonnal on nõ. empiirilised piirid, mis tähendab, et keegi arvatakse sellesse gruppi sisse ja keegi jäetakse välja, mis muudab aga perepiiride seadmise ähmaseks. Jan Trosti poolt algatatud perepiiride teemat on kaasajal aktiivselt arendanud Eric Widmer Šveitsist kolleegidega.

2.3 Andmekogumismeetod: narratiiviintervjuu

Käesoleva töö aluseks on eelpool kirjeldatud sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine ning andmete kogumisel lähtun kogemuskesksest narratiivkäsitlusest.

Käesolevas töös toetun teadmisele, et narratiiv on jutustus, milles inimesed mõtestavad ja tõlgendavad minevikusündmusi ja kogemusi oleviku seisukohast tuleviku perspektiivi silmas pidades (Strömpl jt., 2012). Lisaks juhtunu kirjeldamisele väljendab jutustaja oma emotsioone, mõtteid, tõlgendusi, hinnanguid (Chase, 2005). Sellisena on narratiiv retrospektiivne tähenduste loomine, kus mineviku kogemused ja sündmused pannakse ajalisse ja/või loogilisse järjekorda, nii et neil oleks midagi öelda nii oleviku kui ka tuleviku jaoks (Strömpl jt., 2012).

Narratiivuurimus koosneb lugudest (Strömpl jt., 2012) ning keskendub tähendustele, mida inimesed loovad oma kogemustest lähtuvalt (Syrjälä, 2007). Kogemus moodustub jutustuse kaudu, mida inimesed läbi elavad ning kuidas nad kogetut mõtestavad ning sellest räägivad. Jutustatud kogemused on tõlgendused reaalsusest (Syrjälä, 2007). Kuigi iga lugu on jutustaja individuaalse kogemuse baasil, on see seotud sotsiaalse kogemusega (Gubrium ja Holstein, 2008). See omakorda tähendab, et individuaalsete lugude uurimine võimaldab avastada ja mõista sotsiaalseid mustreid ja ühiskonda, aidates kujundada oma esitlustega sotsiaalset maailma (Gubrium ja Holstein, 2008).

Laherand (2008), toetudes erialasele kirjandusele, on väitnud, et narratiivid võimaldavad uurijale ligipääsu intervjuueeritava kogemuste juba struktureeritud maailmale. Flick (2006) hinnangul narratiivides visandatakse esmalt algsituatsioon, so. „millest kõik algas“; teiseks, valitakse narratiivi jaoks olulised kogemused, sündmused, so. „kuidas asjad arenesid“ ning kolmandaks, loo lõpp, so. „mis sellest kõigest välja tuli“. Uurimuse kavandamisel sõnastasin kolm alateemat: 1) *Isade tähendus noore täiskasvanu jaoks*, mille kaudu kirjeldan uuringus osalejate jaoks isa kujule omistatud üldisemaid tähendusi; 2) *Isa kuju retrospektiivis noore*

täiskasvanu silme läbi, kus uurin tähenduste loomet elusündmuste kontekstis ja ajas. 3) *Milliseid kaasaandeid on isadelt saadud*, mille toel teen kokkuvõtteid isade panusest noore täiskasvanu ellu.

Täpsema andmekogumismeetodi valikul jõudsin Fritz Schützeni, keda peetakse narratiivse intervjuu meetodi üheks loojaks Saksamaal. Kidron (2007) toob välja, et Fritz Schütze (1983) ühendas omavahel sotsiaaluuringu kitsamalt biograafiauuringuga. Fritz Schütze poolt välja töötatud narratiiviintervjuu meetodit on kasutatud peamiselt eluloo-uuringute kontekstis. Antud meetodi puhul palutakse loo jutustajal esitada mingi huvipakkuva sündmuse ajalugu, milles ta ise on osalenud. Narratiivne intervjuu algab Flicki (2006) järgi „generatiivse narratiivse küsimusega“, milles viidatakse uuringu teemale ja mis peaks stimuleerima intervjuueeritava peanarratiivi. Minu uurimuse generatiivseks küsimuseks on probleemi seade juures juba esitatud üldine uurimisküsimus „*Mida ja kuidas räägivad noored täiskasvanud oma isadest?*“. Sellele järgneb narratiivse sondeerimise staadium, kus täiendatakse neid narratiivi fragmente, mis polnud ammendava detailsusega välja toodud. Mina lähtun eelnevalt sõnastatud kolmest alateemast (vt ülal).

2.4 Uurimuse käik

2.4.1 Valim

Uurimuses osalejaiks kutsusin eesmärgipärase valimi põhimõtteid järgides noori naissoost täiskasvanuid vanuses 20-25, kellel oli kogemus lapsena elamisest erinevates perestruktuurides nii bioloogilise kui ka mittebioloogilise isaga. Lisaks pidi ta uurimuse hetkel elama suurema osa ajast vanematekodust eemal iseseisvat elu. Kriteeriumile vastavate noorte naiste leidmiseks kasutasin erinevaid otsingukanaleid: tegin sihtotsingut sotsiaalmeedia gruppides (nt. Kärghperede Liit), levitasin infot tuttavatele, samuti pöördusin kahe ülikooli poole, et nad vahendaksid üleskutset uurimuses osalemiseks kooli tudengite seas. Viimase kanali kaudu õnnestuski leida käesoleva töö osalejad, mis ei tähendas sugugi seda, et tegemist on kindlasti üliõpilastega. Kokku oli kontakte kolmteist, kuid uurimuses osales kaheksa noort naist nimetatud vanusevahemikus ja kõik nad vastasid eesmärgipärase valimi moodustamise kriteeriumitele.

Uurimuses osalenute anonüümsuse kaitseks muutsin nende eesnimed, kasutades tähestikulises järjekorras suvaliselt meedetulevaid Eestis levinud nimesid. Oma analüüsis püüan esitada andmeid selliselt, et püsiks intervjuueeritute konfidentsiaalsus, st nad ei oleks

äratuntavad. Samuti ei avalda ega levita ma töös kasutatavaid toorandmeid, sh. intervjuude salvestusi ja mahakirjutisi. Vastajatele tutvustasin töö eesmärki ja tingimusi ning rõhutasin uurimuses osalemise vabatahtlikkust ning ebamugavuse tekkides intervjuust loobumise õigust.

Intervjuud viisin läbi 2018. aasta märtsis ja aprillis. Võttes arvesse, et kasutan töös narratiiviintervjuu poolstruktureeritud versiooni, esitasin oma uuritavale võimalikult vähe küsimusi. Kasutasin küll eelnevalt koostatud küsimuste kava (Lisa 1), mis katsid uurimisküsimused, aga vajasin kava vaid ajuti, lisaks esitasin juurde spontaanseid lisaküsimusi, mis tekkisid intervjuu käigus. Intervjuud kestsid 29-51 minutit. Neli intervjuud viisin läbi näost näkku intervjuuna ning neli Skype või Facebook'i keskkonnas. Kõik intervjuud salvestasin diktofoniga. Hiljem transkribeerisin saadud materjali sõna-sõnalt.

Intervjuude läbiviimisel oli oluline see, et vastajad saaksid vabalt rääkida oma mõtetest, tunnetest ja kogemustest. Minu rõõmuks olid osalejad hästi avatud. Olen selle eest neile siiralt tänulik!

Töö reliaabluse ja tõendatavuse tagasin Laherand (2008) nõuannetele põhinedes, st. püüdsin enda kui uurija mõju uurimistulemustele viia miinimumini: vältisin isiklike tuttavaid kui uuringus osalejaid, sätestasin helimaterjali kvaliteedi nii heaks kui võimalik ning dokumenteerisin täpselt kõik uurimisprotsessi detailid. Uurimuse valiidsuse tugevdamiseks toetun Tulva (2012) nõuandele ning seon töö teoreetilised lähtekohtad vastajatelt saadud andmetega ja arvestan alternatiivsete tõlgendustega. Arvestan, et narratiivne uurimus ei taotle objektiivset või üldistavat teadmist, vaid kätkeb endas isiksuslikku, personaalset ja seega subjektiivset teadmist.

2.4.2 Analüüsimeetod

Kõik intervjuud transkribeerisin ning analüüsisin narratiivse analüüsi põhimõtetel. Narratiivid tuvastasin Labov ja Waletzky skeemi (Strömpl jt., 2012) järgi keskenduses eelkõige narratiivide struktuurile. Narratiivide struktuuri analüüsimisel keskendusin küsimustele „mida räägitakse?“ ja „kuidas räägitakse?“. Toetudes Riessmann (2008) nõuandele arvestan, et lisaks sisule on analüüsi keskmes nii struktuur kui ka jutustamise viis (viidatud Strömpl jt., 2012).

Töös moodustunud narratiivid analüüsisin *Fritz Schütze autobiograafilise analüüsi* põhimõttel. Fernandes jt. (2017) on kirjeldanud antud meetodi kuut etappi järgnevalt:

1) *formaalne teksti analüüs* – põhiliselt faktid; detailne transkribeerimine; 2) *struktuurane sisu kirjeldus*: kes tegi mida, millal, milleks ehk siis ka seda, kuidas iga lugu moodustus või konstrueeriti; 3) *analüütilise abstraktsiooni tase*: millest osalejad kõnelevad, milliseid tähendusi omistavad; 4) *biograafiline enesetõlgendus* - mida vastaja räägib iseendast – so. tunded, mõtted, käitumine, dilemmad jne.); 5) *sarnasuste ja erinevuste otsimine*, mõneti teemasid kokkuvõttev osa; 6) *teoreetilise mudeli loomine*: tulemuste teoreetiline kirjeldamine ning arutelu.

Analüüsi sisu ilmestamiseks ja täpsustamiseks kasutan löike intervjuudest, välja jäetud tekstiosade tähiseks on /.../. Intervjuulõigud on esitatud üldiselt muutmata kujul, välja arvatud näiteks intervjuueeritavat identifitseerida võivad faktid (näiteks intervjuus nimetatud kohanimed). Analüüsi illustreerimiseks olen esitanud intervjuueeritavate kõnest eraldatud tsitaate. Kõik tsitaadid on *kaldkirjas*. Tsitaatidest eemaldasin isiku- ja kohanimed ning asendasin nurksulgudega, kuhu lisasin omapoolse märkuse, mis kirjeldab, milline info on eemaldatud. Kasutasin järgmisi transkribeerimismärke:

(.) - mikropaus; (0,2) - pikem paus sekundites; /.../ - vahele jäetud lõik tsitaadis; [seletus] - uurija seletus tsitaadi paremaks mõistmiseks. Leitud narratiive sidusin olemasolevate uurimuste ja teoreetiliste materjalidega.

3. Analüüs ja arutelu

Toetudes Fritz Schütze autobiograafilise analüüsi meetodile, olen koondanud töös esile tõusnud narratiivid kuue alateema alla. Esmalt kondenseerisin andmed ning seejärel esitasin analüütilised vahekokkuvõtted.

1. Aste. Formaalne teksti analüüs: uurimuses osalejate lühitutvustus

Analüüsi esimesel astmel esitlen väga lühidalt oma uurimuses osalenud 8 noort täiskasvanut, kellel on kogemus nii bioloogilisest kui ka mittebioloogilisest isast (kasuisast/ema elukaaslasest). Uuringus osalejad on järgnevad (nimed muudetud):

Alma on üles kasvanud kahe isaga, kes osalesid tema elus sünnist saati. Esimesed aastad kuni kooliminekueni elas Alma peamiselt mittebioloogilise isa juures, kuid bioloogilise isaga suhtlus oli ja jäi ning hiljem elas ta koos bioloogilise isaga, säilitades kontakti kasuisaga.

Berta elas oma ema ja bioloogilise isaga kuni oma teismelise eani, kui nad emaga koos isast lahku kolisid. Isaga lähedane suhe puudus ning eraldi elades lõpuks katkes, nüüd täiskasvanuna sooviks temaga suhteid taastada. On elanud ka koos kasuisaga, kellega pole olnud sooje suhteid.

Carola elas oma ema ja bioloogilise isaga koos kuni Carola teismelise eani. Isaga olid jahedad suhted. Hiljem isast lahku elama asudes tajus isa tõrjuvat hoiakut. Kasuisa ilmus ootamatult, oli tema elus paar aastat. Ettekujutus isast pärineb teistelt meessoost lähisugulastelt.

Diva on üles kasvanud emaga ja pole oma bioloogilise isaga otseselt koos elanud, kuid on isaga suhelnud aeg-ajalt ning kohtub temaga nii kuidas soov tuleb. Diva oli veel üsna väike, kui tema ellu tuli kasuisa ning on tüdruku elus seda põhilist isa rolli täitnud.

Ene on elanud pea sünnist saati kahe isaga - nii bioloogilise kui ka mittebioloogilisega. Elu oli korraldatud nii, et Ene elas kaks nädalat ühe isa juures ning kaks nädalat teise isa juures. Vanemaks saades sai ise hakata valikuid tegema, millal ja kui kaua ühe või teise isa juures viibis.

Frida on üles kasvanud peamiselt ema ja vanavanemate käe all, isaga koos elanud esimesed eluaastad, isa lahkudes suhted katkenud. Ei pea bioloogilise sideme olemasolu tähtsaks, olulisim on hea suhe ja aktiivne osalus lapse elus. Kasuisa on oluline persoon, isa kujund tuleneb ka meessoost lähisugulastelt.

Gerda on elanud oma bioloogilise isaga kuni algkoolieani, mil ema ja isa lahku otsustasid minna. Lahus elades jä suhe isaga kestma, kuigi ema seda aktiivselt takistas. Kasuisaga on olnud suhted vastuolulised.

Hilda on elanud suurema osa oma lapsepõlvest kasuisaga, keda kutsub issiks. Ta oli veel päris väike, kui ema ja bioloogiline isa lahutasid. Oma bioloogilise isaga suhtles ta lapsena sageli, ka elukohad olid lähestikku. Ema ja kasuisa toetasid Hilda suhtlemist oma bioloogilise isaga, kuid isa ei ole olnud suhtlemises aktiivne pool.

2. Aste. Strukturaalne sisu kirjeldus- sündmuste ahel

Analüüsi teisel astmel konstrueerin sündmuste ahela, st mis millal toimus. Sisuliselt keskendun isade liikumisele peresse ja perest välja, lisaks selgitan välja ka sündmuste toimumise kontekstid. Esmalt kondenseerin andmed ja seejärel teen tulemustepõhise lühikokkuvõtte.

Mul on kogu aeg olnud kaks isa kuju

Almal on olnud kaks isa nii kaua, kui ta mäletab. Alma on kasvanud esimesed 6-7- eluaastat mittebioloogilise isaga koos ning edasine elu on kulgenud bioloogilise isaga. Ta ise kirjeldab nii: *.../ kuna nad on mõlemad minu elus sünnist saati, siis ma olen kogu aeg öelnud, et mul on kaks isa, et üks on paps ja teine on issi /.../.*

Mõlemad isad on Alma elus tänaseni ning nüüd täiskasvanuna, suhtleb ta oma mõlema isaga endiselt ning kirjeldab lõbusalt: *.../ käin [kohanimi], siis on vaja kõik perekonnaosad läbi käia, et oma tütre punktid kätte saada /.../.* Aga see ei ole olnud alati nii, sest teismelisena tuli ette teatud mässumeelsust, mida ta näitas eelkõige oma mittebioloogilise isa suhtes *.../ aga selles suhtes et jah, see siuke, et ma kujutasin ette, et kunagi ma ütlen temast lahti, aga ma ütlesin, et see on siuke teismelise mässumeelsus /.../.* Ometi arvab ta, et trots võis ka tekkida sellest, et ema ja kasuisa omavahelised ei olnud head ning see peegeldus tema käitumises: *.../ ma arvan, et sellepärast mul tekkis ka teatud mässumeelsus kasuisa vastu, just, kuna ma elasin bioloogilise isaga, ja kuna mu ema oli ka negatiivselt meeletatud kasuisa /.../ ehkki nad said siis ka hästi läbi või siis vahetult pärast seda kui ümber kolisin, siis oli ikka negatiivsed suhted /.../.*

Hilda oli väga väike, kui ta vanemad lahutasid ning sellest hetkest alates on ta koos elanud kasuisaga, keda ta alati on kutsunud oma issiks. Suhe pärisisaga on säilinud mingil määral

kuni tänaseni ning arvab, et hoolimata vahepealsest lahkuminekust, ei jäänud tal isaga suhtlemine kuidagi katki ning nõ. auku ei jäänud. Ise kirjeldab ta bioloogilise isaga suhtlemist nii: */.../ no tegelikult on see, et ma mingil määral suhtlen ta'ga siinamaani /.../ see on olnud selline väga nagu nii, kuidas kunagi see suhtlus, et selles suhtes kui ma noorem olin ma mäletan, et ta me elasime [kohanimi] /.../ ja ta elas meie korterile väga lähedal, ja siis ma mäletan küll, et ma käisin koguaeg tema juures, noh hästi palju suhtlesime /.../ .* Samuti Enel on kaks isa olnud nii kaua, kui ta mäletab ning tõdeb, et: */.../ et see, nõ, et see, et mu isal [bioloogilisel isal] on mingi teine naine ja emal oli teine mees, see oli kõik enne juba, et ma mäletan ainult sellist elu /.../ .*

Eemal, kuid ikkagi olemas

Huvitav teadasaamine oli see, et hoolimata kooselamisest võis laps hinnata oma sidet bioloogilise isaga väga lähedaseks. Näiteks Diva, kes ei ole oma bioloogilise isaga otseselt koos elanud, kuigi suhelnud on temaga terve oma elu. Suhtlust isaga ei ole keelanud ei ema ega ka keegi muu, ning Diva on veetnud isaga oma aega, kuigi samal ajal elas ta emaga eemal. Alles kooliikka jõudes astus tema ellu kasuisa, kes oli Diva ja tema bioloogilise isa suhtlemisest teadlik ega takistanud selle jätkumist ka hiljem: */.../ et jah mingist hetkest tuligi /.../ see kasuisa, et siis, aga noh, õnneks tema oli ka siuke rahulik, et ei olnud mingit siukest, et ära nüüd mine oma isa juurde või et ära nagu suhtle ja sellevõrra ma nagu olengi bioloogilise isaga ka ikka koguaeg olnud, nagu aegajalt ikka küsime uurime, mis toimub ja kuidas läheb ja ja mis edasi /.../ .*

Siinkohal toon välja ka Gerda loo, mis on väga eriline. Ta kirjeldab oma pärisisa väga avatud meelel ning jumaldava tooniga. Ometi on ta isa nii talle kui emale päris palju valu põhjustanud, sest muuhulgas kippus isa tarvitama füüsilist vägivalda. Alguses oli ema selle valu suhtes mõneti silma kinni pigistanud, kuid mingil hetkel tegi ema siiski otsuse isast lahku minna. Gerda käis sel hetkel algklassis. Käesoleval hetkel on Gerda bioloogiline isa rahaliseks toeks, aga kui Gerda oli väike, siis isa oli tema jaoks isik, kes toetas ja julgustas. Viimase kohta Gerda toob ühe lõbusa näite lapsepõlvest:

/.../ kui ma olin pisem, siis ta sümboliseeris pigem siukest jõu ja julguse allikat. Tal oli kombeks, näiteks kui me käisime Disneylandis, siis ma ei julgenud minna (.) seal oli nagu põhimõtteliselt nagu ameerika mäed, aga nagu kupli sees, nagu planetaariumi sõit, mis käis ka üle pea jne ja ma ei julgenud sinna minna, hakkasin tagasi pöörama, siis tal oli kombeks

öelda, et kas sa ei olegi minu tütar, see oli natuke nii-öelda manipulatiivne [Naerab], aga ma tegin talle tagasi. Isa ei söönud kunagi paprikat ja siis ma ütlesin talle, kas sa ei olegi minu issi või [Naerab]. Nüüd ta sööb paprikat igapäev. [Naer]. Nojah sellest on saanud siuke armas nali /.../.

Seoses isa halvema poolega ei ole kõik nii tore ja lõbus, kuid Gerda armastus on nii-öelda piirideta: */.../ et ühest küljest ta oli nagu kõige turvalisem inimene maailmas, aga teisest küljest ta oli ka kõige ohtlikum inimene maailmas /.../ seal on /.../ kaks külge, üks on see vägivaldne külge ja teine on see, kus ta on igapäevases elus olnud nagu kõige parem isa maailmas, kes viib mind kohtadesse kuhu ma tahan minna. Ma rääkisin talle lapsena, et ma tahan ma tahan hakata viiulit õppima, ja siis ta ostis mulle kolm plaati viiuldajaid, et ma saaksin kuulata, kuidas viiuldajad viiuldavad ja siis sean endale eesmärgid ja siis aitas mul igapäev kodutöid teha ja istus minuga rahulikult ja oli nagu hästi hästi toeks, aga tal oli see vägivaldne pool ka, et seal on nagu kaks külge /.../. Tegelikult on isa ja tütre suhe olnud vastuoluline, kuigi seal on olnud hirmu, on seal ka väga palju armastust ning hoolivust.*

Isa on püsinud eemal

Isaga koos elamine ei tähenda sugugi seda, et lapsena tajutakse tema kohalolekut. Näiteks Carola elas oma bioloogilise isa ja emaga koos kuni Carola murdeikka jõudmiseni. Carola leiab, et kuigi ta elas oma isaga koos, ei tähendanud see ühiseid suhteid ega keelt */.../ see on lihtsalt see, et et elukoht aadress on üks /.../*. Pärisisaga olid ja jäidki suhted eemaolevaks, kuna Carola väitel ei näinud ta oma isa kuigi sageli. Ise kirjeldab ta seda nii: */.../ ma ütlesin, et minu isa oli koguaeg tööl, et (.) ma pigem ikkagi tahaks öelda siinkohal, et oluline olla ka olemas, isegi kui on selline töökoht /.../ mu ema on [elukutse] /.../ seal ei ole ka väga palju sellist vaba aega, aga millegipärast üks pool leidis aja ja teine pool ei leidnud /.../*. Mitu aastat pärast ema ja isa lahkuminekut elas Carola oma emaga kahekesi. Carola oli siis juba täiskasvanud, kui tema ellu astus ema uus partner ehk Carola mõistes kasuisa. Läbi elu on Carola isa rolli täitnud aga vanaisa ning vanaema vend.

Ema ja isa lahusus ning 'võõra' ilmumine

Pärisisast eemaldumine ning ema uue partneri omaksvõtt ei sujunud alati tõrgeteta, emotsioonid olid lihtsad tulema ja suhted läksid segamini.

Berta elas oma bioloogilise isaga kuni oma teismelise eani kuniks ema ja isa läksid lahku ning kokku koliti ema uue partneriga. Oma emaga oli Bertal hästi lähedane suhe, kuid kasuisaga kokku kolimine muutis ka nende omavahelist suhtlemist: */.../ jah, lahku (.) isast eemale minek /.../ emaga sain ma väga hästi läbi siis. Ta oli tõesti mu parim sõber. Aga no see ka lagunes peale kolimist ära /.../*. Berta sõnul „seda ema meest“, keda kutsus kasuisaks, ta enda isana kui isa rollis ei näe ning temaga läbisaamine ei ole hea. Ka bioloogiline isa ei olnud enam palju vaateväljas, esiteks distantse pärast, aga ka lihtsalt see, et polnud enam millestki rääkida. Berta kirjeldas, et oma kasuisa juurde kolimine oli parajalt ootamatu ning argipäev saabus kiirelt. Ta ise kirjeldab olukorda nii:

/.../ et siis läks nagu asi jamaks, et kui pidi nagu koguaeg koos olema /.../ selles suhtes, et minu jaoks on ta pigem võõras inimene ja mulle mingil hetkel hakkas hullult ajudele, et ta hakkas mind nagu, noh, ütlema, mis tohib ja mis ei tohi, ja siis mul tekkis see nagu siuke trots, et kuule kes sa oled üldse. [Naer] Ma siis ütlesin ka mõned korrad, et sa oled minu jaoks võõras inimene. Et mis asja. Mis sõnaõigust sul üldse on. Ja siis oli ema alati nagu, et kuule, et misasja, et muidugi tal on sõnaõigus, muidugi ta tohib öelda, ja et muidugi sa pead teda kuulama /.../ seal on pigem olnud nagu on, et ema tahaks, et ma võtaks kasuisa kui nagu pereliiget või kuidagi sugulast või midagi sellist, aga ma ei kuidagi ei suuda teha seda /.../.

Ka Carola kirjeldab oma kasuisa tulekut keerulise ajana: */.../ siis mul oli küll selline tunne, et et mul ei ole ruumi enam, et minul on väga keeruline võõrustada oma kodus kedagi igapäev, sest et minu jaoks oli ta alguses hästi pikalt külaline /.../ võõras inimene /.../.*

Siiski, mingil hetkel Carola tajus selle uue mehe suhtes, et */.../ ja ükskõik mis ma [Carola ise] siis ka tegin, tema [kasuisa] esimene reaktsioon oli, üritage minust aru saada, mitte minu peale vihaseks saada /.../*. Hoolimata kasuisa reaktsioonist, ei ole Carola teda hakanud kutsuma muud moodi kui vaid nime järgi ning võtab teda endiselt, kui ema meest */.../ Et ta ongi mu ema elukaaslane, ütleme inimene, kes näeb mind mu parimas ja halvimas seisundis lihtsalt /.../.*

Ka Ene mäletab, et elumuutus ema ja pärisisa lahutuse järel oli tema jaoks raske. Mõnda aega oli olukord isegi nii keeruline, et Ene pidi elama oma vanaema juures. Ja siis kui Ene kooli läks, anti talle valida, kumma vanema juures ta elama hakkab ning ta asus elama ema

juurde: /.../ ja et (.) ehk siis kaks nädalat ühe ja kaks nädalat teise juures ja see lõppes kui ma läksin kooli ehk siis kui ma läksin esimesse klassi, siis mulle anti valida, kelle juures ma tahan elada, ma tegelt arvan, et nad olid ise selle oma otsuse enda jaoks juba teinud, aga aga vat nii on, et siis jah sümboolselt andsid mulle ka valiku ja ma tegin nii-öelda sama valiku, mille nemad panid, ehk siis ma läksin kooli ja hakkasin ma elama ema juures ja siis nädalavahetustel ja vaheaegadel ja pühade ajal olin isa juures /.../ no see oli kõige rohkem nende otsus /.../. Oma pärisisaga on suhted pigem head ja lähedased, kuid kasuisaga mitte. Viimane on Ene jaoks pigem „ema mees“. Ene väitel selle inimese isiksus Ene omaga ei klapi. Ise kirjeldab oma kasuisa nii:

/.../ võib-olla, kui see oleks perekonnaväline, siis me hakkaks suhtlema, et ta on hästi selline, mm, konkreetne ja ta ei räägi liiga palju /.../ ta räägib siis, kui on vaja rääkida ja selline, mm, kuidas seletada ühesõnaga, jah, et mina olen hästi selline, kes räägib hästi palju ja suhtleb hästi palju, et mul on vaja seda suhtlust ja seda sotsiaalset poolt, et tema jaoks see ei ole nii oluline /.../ aga samas oleneb jälle mingitest olukordadest, et mäletan lapsepõlves, et kui me käisime /.../ ema ja kasuisa tuttavatel külas, sai sõita öösel ringi /.../ mootorratast (.) mööda põllumaad ringi sõita (.) ja ta luges mulle mingeid raamatuid õhtul /.../ ja nii edasi /.../ et kui ta on sellises vabamas õhkkonnas on ta väga tore, aga kui ta on selline tõine ja kuri, siis ta on selline tõine ja kuri /.../ [Naerab]. Täna sel päeval suhtlebki Ene pigem oma bioloogilise isaga ning kasuisaga pidev kontakt puudub.

Gerda ellu astus kasuisa umbes aasta pärast bioloogilise isa ja ema lahkuminekut. Ise kirjeldab kasuisa tulekut nii: */.../ ma mäletan, kui ta esimest korda külla tuli tõi ka mingeid kingitusi, mingit kommi ja asju, see võib-olla natuke rahustas mind maha, et ta nagu ostis mind enda poolele. Ma nägin, et ta võib-olla üritas mingit head sammu teha, et tere, ma ei tulnud sind siia ründama, näed ma tõin sulle kommi /.../. Alguses oli Gerda ja ema uue kaaslase suhe enam vähem hea, kuid Gerda teismeikka jõudes hakkasid suhted allamäge minema. Ise kirjeldab ta kasuisaga suhtlemist sääraselt:*

/.../ ta mingil hetkel oli mulle väga väga lähedane, ma mäletan ta käis mulle head ööd soovimas ja ma sain kallistada teda, meil hakkas nagu mingi mingisugune nagu suhe hakkas arenema, aga tal oli siuke kiiks, et kui midagi läheb valesti, siis (.) tal oli siuke põhimõte, et mitte andesta ja unusta, aga ära unusta ja ära andesta, kumbagi ei tohi teha ja ta kandis

seda viha kuid kaasas /.../ umbes paar aastat ma suhtlesin temaga normaalselt, mingi aasta kaks, pärast seda läks ära nagu asi käest /.../.

Eelnev näitab, et kuigi kasuisa tulek näis alguses olevat positiivne, siis aja möödudes isiksused sattusid vastuollu ning kasuisa ei saanudki omaseks.

'Võõras' võib saada kiiresti omaseks

Kui eeltoodult kirjeldasin, kuidas ema ja isa lahkuminek võis tekitada segaseid tundeid ja emotsioone, siis mitte kõik ei pruugi olla üdini keeruline ning nii-öelda „uue inimese“ tulemine võib olla positiivne. Ka minu uurimuses osalejate hulgas oli neid, kes kirjeldasid uue isa peresse tulekut positiivse sündmusena. Näiteks Diva kirjeldab kasuisa tulekut järgnevalt: */.../ minul oli nagu algusest peale, ma võtsin ta kohe nagu kahe käega vastu (.) ja olin mingi aeg, et näe isa, eksole /.../ mul oli lihtsalt võib-olla hea meel, et mul on nagu on, see siis nagu isa või siuke nagu, et perekond oli teistmoodi, aga teisest küljest nagu ma ei mäleta küll, et mul oleks olnud sellist võõrastumist või siukest viha või armukadedust sellel hetkel või ma küll ei mäleta et mul oleks olnud (.) noh natukene nagu ikka onju, et ma ei saanud päris täpselt aru, mis ema, mis mehed värgid särgid naer, aga mitte nagu /.../ suurel määral, et nojah, nüüd on vist nii [Naerab] /.../.* Tänapäevaks Diva ema ja eelmainitud kasuisa kooselu on purunenud, ning seetõttu on suhtlust olnud vähem, ometi on kontaktid säilinud.

Ka Frida elu muutus kasuisa tulekuga seoses positiivsemas suunas. Frida elas koos bioloogilise isaga kuni tüdruku kooliikka jõudmiseni, siis aga läks isa tema ja ema juurest ära ning Frida kasvaski mõnda aega ühe vanemaga perekonnas. Aga siis tuli ema ellu uus kaaslane, keda Frida hakkas kutsuma kasuisaks, kuid mõnikord ka nimepidi. Frida kirjeldab, et kasuisa võttis teda kiirelt omaks: */.../ kõik see pere nagu, kes tema poolt nagu on, et siis noh ongi ikkagi pere, et hästi selline pigem lähedane suhe, seda ma nagu mõtlesin, et lihtsalt võib-olla nagu ei taha võõras inimene nii omaks võtta, aga ta on nagu väga väga omaks meid kõiki võtnud /.../.*

Hildal on oma kasuisa kohta samuti vaid häid sõnu öelda ning nii kaua kui ise mäletab, on tema elus isana toimetanud tema kasuisa ehk ema uus kaaslane. Hildal on meeles oma esimene kohtumine isaga, mis teda siiani naerma ajas ning tõepoolest üks vahva lugu on:

[hakkab naerma] /.../ sellest on mul üks vahva mälestus /.../ ühesõnaga ma mäletan, et see minu praegune kasuisa tuli seda segadust korda ajama ja noh siis oligi natukene mingi, midagi juba nagu toimus vist ja noh /.../ see on minu nagu esimene mälestus temast, et ta tuli seda meie korterit korda tegema. Ja ma ei tea, siis ta lihtsalt kolis sisse millalgi nagu (.) seda hetke ma väga ei mäleta, aga siis me vahetasime korterit mingi aeg (.) mul on pigem ta'st see mälestus, et tema on mind üleskasvatanud ja see aeg mida mina mäletan on koguaeg tema olnud meil /.../. Nüüd täiskasvanueas tekitab antud sündmus veel palju positiivseid emotsioone, mis näitab, et kasuisa tulek on tõepoolest mõjunud positiivse sündmusena.

Bioloogilise isaga suhte hääbumine

Eelnevalt leidis kirjeldust, et lapse elus on paralleelselt toimetanud kaks isa korraga, hoolimata et pärisisast on lahku kolitud, on isa püsinud tütre elus aktiivse osalejana. Ometi, mitte kõikidel isadel see aktiivne osalemine, aga ka tahe osaleda, ei jätku. Näiteks Hilda, kes peamise osa oma elust on elanud kasuisaga, suhtleb ka oma pärisisaga, kuigi aasta aastalt on suhe kaugemaks jäänud. Toobki välja, et: /.../ hetkel mingi paar viimast aastat on olnud see, et võibolla korra poole aasta jooksul helistab mulle, küsib, kuidas mul läheb, kuidas mul koolis läheb, millega ma tegelen ja noh siis põhimõtteliselt meil ei ole väga palju millestki rääkida /.../ siis ta mingi perioodi tagant vahepeal niimoodi ebaregulaarselt üritab mulle raha ka kanda, põhimõtteliselt see on nagu praegu kogu suhtlus, ma hetkel küll ei suuda meenutada viimast aega kui ta mulle helistas /.../ et praegu on jah selline suhteliselt pinnapealne see suhtlus temaga /.../ ta nagu noh, selles suhtes, et ta ikkagi nagu vahepeal nagu üritab midagi suhelda, aga võib-olla ta siis lihtsalt nagu ise on nagu nagu selles suhtes võib-olla nagu natuke närvis või midagi kuna me ei ole nii kaua suhtlenud /.../. Hilda nimetab ka ühe olukorra, mis ilmekalt kirjeldab ta isa „soovi“ Hilda elus osaleda: /.../ üks juht oli küll, siukene, millest mul jäi küll siuke nagu imelik mulje (.) mu ema nägi poes mu bioloogilist isa (.) minu sünnipäev oli tulemas või midagi sellist (.) ja siis mu ema ütles, et Hildal on uus number (.) et ma annan numbri, et saad sünnipäeval helistada (.) ja siis mu isa ütles, et aa ei, umbes, et ei ole vaja, et noh (.) et saab ilma hakkama (.) [Naerab], et see oli siuke väga veider, peale seda ta minuga ikka mingil määral suhtleb ikka, et noh (.) ma ei tea, ta on selline veider mees natuke [Naerab] /.../, aga teisalt kui koos oldi, on ka häid mälestusi /.../ siis kui ma tema juures käisin, tegime hästi palju koos süüa /.../.

Berta pärisisa eemaldumine tõi tütre ja isa suhete kaugenemise ja võõrdumise, mis päädis tõdemusena: */.../ ma kuidagi mingil hetkel, ma nagu harjusin ära, et mul ei ole sellist isikut või kuidagi nagu /.../*. Lahkumineku järgse aja alguses Berta mingil määral ikka tundis ja ilmutas huvi oma isaga suhtlemise vastu, kuid siis nägi, et vastaspoolel see huvi puudub ning lõpuks muutus see side ja suhtlus veelgi harvemaks kuniks katkes aastateks sootuks.

Frida elu on kulgenud ilma pärisisata juba mitmeid aastaid, ta ise ütleb nii: */.../ jaa, et bioloogilise isaga enam üldse ei suhtle, see on juba teismeeast nii nagu minu ja võibolla ka isa enda selline nagu otsus mõnes mõttes, et minul ei ole mingist hetkest enam mingit huvi temaga suhelda, sest ta tegi meile väga palju haiget ja ta ise õnneks ei ole ka nagu, ma ütlen õnneks, ei ole enam rohkem meiega ühendust võtnud. Ma ei teagi millal viimati ma temaga suhtlesin, see oli kui ma olin 13-14 /.../*. Kasuisaga aga suhtleb sageli: */.../ iga nädal praktiliselt ikkagi /.../ vestleme, oleme koguaeg kursis, mis nagu keegi teeb ja vahepeal helistame ka, kui on mingid pikemad jutud näiteks /.../*. Isadest rääkides Frida rõhutab eriliselt seda, et tema jaoks on väga oluline, et isa oleks reaalselt kohal ja olemas. Kui tal enne, oma pärisisaga, see võimalus puudus, siis tänapäeval, uue isaga see kohal olemine ning siiras huvi Frida tegevuste ja muude osas on olemas, et see on suur erinevus lapsepõlvega võrreldes.

Bioloogilise isaga suhete taastamine täisikka jõudes

Kuigi suhted bioloogilise isaga võisid vahepeal katkeda, siis täiskasvanuikka jõudes proovitakse suhet taasluua. Näiteks Berta, kes on hakanud taastama suhteid oma bioloogilise isaga. Ometi ei ole need suhted väga isikliku laadiga ning ta hindab olukorda realistlikult, rääkides pärisisaga suhte taastamisest nii:

/.../ ma ei tahaks, et see tegelt ära kaoks, ma ütlen, mida aeg edasi, mida vanemaks ma saan seda rohkem ma saan aru, et see on tegelt tähtis, et just eriti perering, et seda ei tohi nagu ära kaotada ja kui ta tegelikult on olemas mulle siis tegelikult /.../ seda ressursi peaks kasutama selles mõttes, et et, ei tohiks nagu ära lükata /.../ et ei ole mõistlik enda ja (.) enda elust nii-öelda inimesi ära kaotada /.../

Kuigi suhete taastamine tundub olevat Berta jaoks nii-öelda mõistlik, siis ei näi taastamine sujuvat siiski tõrgeteta ning võib olla, et lähedase suhte tekitamine võib vajada aega, aga ka rahulikku keskkonda.

Ma sain sellega hakkama - tõdemus täiskasvanuna

Alma toob välja, et /.../ mis minu jaoks tänapäeval on oluline, et mul ikkagi vedas, et ma ise tulin sellest olukorrast jälle niimoodi välja, et-et tõesti, et kõlab onju, et mul oli ilus lapsepõlv, ja kõik oli nii hästi, aga tõesti see üleminekuaeg (.) kooli algusest kuni mingi noh põhikooli teise pooleni oli ikkagi selles suhtes raske, et mu vanemad, et ma oli seal kahe tule vahel ja too aeg oli mul nii raske mõista, miks küll peab mul olema „see kahe isa olukord“ /.../.

Tõepoolest, kõrvaltvaatajale võibki jääda mulje, nagu kahe isa omamine on olnud lõbus ning tore, kuid tegelikult on antud olukord toonud kaasa ka väljakutseid, millega nt. Alma on vastamisi seisnud. Ja alles nüüd täiskasvanuna on hakanud ta seda mõistma ja analüüsima.

Kokkuvõte

Tavapäraselt võib arvata, et kui laps sünnib ja sellest ajast, kui ennast mäletab, on tal üks isa, so bioloogiline isa. Analüüsist selgus, et mitme isa teema võib alata juba lapse elu algusest, nagu see oli Alma ja Ene puhul. Ootuspärane on ka see, et laps saab esmase kogemuse oma bioloogilise isaga koos elades, kuid selgus, et nt. Diva ei ole kunagi oma pärisisaga koos elanud, olgugi et sidet temaga on alati tundnud. Hilda puhul selgus aga, et teda on üles kasvatanud kasuisa, kes ongi ju nagu pärisisa, sest ta oli veel nii väike, kui pärisisa ja ema lahku läksid. Analüüsist selguski, et mida noorem oli laps, seda hõlpsamalt võttis ta kasuisa omaks, nagu see oli Hilda ja Alma poolt jutustatud loos. Analüüsist selgus, et lapse teismeliseiga tõi kaasa mässumeelsuse kasuisa vastu, kuigi võib-olla tänaseks on suhted taastunud. Näiteks meenutasid oma mässumeelsust kasuisa vastu Berta ja Gerda, isiklikku trotsi kirjeldas ka Alma.

Selgus ka, et kõikidel juhtudel oli perest eemaldujaks bioloogiline isa, kuid mõnel muul ajahetkel võis lahkuja olla samuti kasuisa. Näiteks on tänaseks päevaks Diva ema ja kasuisa kooselu purunenud, mistõttu suhtlust tütreaga on olnud vähem, kuigi kontaktid on säilinud. Isade lahkumine pere juurest on seotud mitmete asjaoludega. Näiteks Frida ja Carola lugudes ilmneb, et isa on nii neile kui ka emale palju kurbust ning valu põhjustanud. Gerda räägib pärisisa vägivaldsusest, aga ka sellest, et isa pettis ema korduvalt, mis andis tõuke lahkumiseks. Frida kirjeldab pärisisa vastutundetut käitumist, mille läbi sündis nii kurbust kui valu.

Omaette huvitav oli see, kuidas lugude jutustajad rääkisid suhetest isadega. Nt. Alma kirjeldab, et peab oma olukorda isegi naljakaks, sest tema jaoks on nii bioloogiline kui ka mittebioloogiline isa väga lähedased olnud. Ene toob välja, et hoolimata, et ta on elanud peamise aja elust mittebioloogilise isaga, siis suhted viimasega ei ole kunagi olnud lähedased vastupidiselt oma pärisisaga, kellega pigem koos elanud ei ole. Frida kirjeldab oma lapsea suhet pärisisaga mänglevaks ning lõbusaks, kuid tänaseks on suhe pärisisaga siiski katkenud. Frida tõdeb, et suhted lõpetada oli isa ja tema ühine otsus, mis tõi kergenduse. Täna on ta õnnelik, et tema elus on väga toetav ja hooliv kasuisa. Gerda loo puhul ilmneb, et tütre suhe oma pärisisa vastu on jumaldav ning soe, hoolimata isa põhjustatud valust. Gerda suhted kasuisaga esimestel kooselatud aastatel olid isegi lähedased, kuid Gerda teismeliseas hakkasid suhted allamäge minema ning praeguseks on suhted sootuks katkenud. Bertal suhted oma bioloogilise isaga pole olnud kõige lähedasemad, kuid nüüd täiskasvanuna üritab ta suhteid taastada, Kasuisaga ei olnud tal kunagi eriti lähedasi suhteid. Kui teiste puhul tuleb välja, et suhe oma pärisisaga on mingil kujul olemas, siis Carolal ei ole lähedast suhet pärisisaga olnud ka ajal, mil koos elati. Ka kasuisa ei ole ta omaks võtnud. Eeltoodust jääb kõlama, et perest eemaldujaks on olnud bioloogiline isa. Ometi on tütre oma eemaldunud bioloogiliste isadega suhtlemist jätkanud, kuid mõnel juhul on see õnnestunud, mõnel juhul aga hääbunud või on suhted sootuks katkenud. Paraku esineb ka olukorda, kus isadega suhtlemine ei ole olnud soe ega lähedane ka ajal, mil lapsega veel koos elati ning lahkukolimine on suhete võõrandumist veelgi võimendanud.

3. Aste. Analüütiline abstraktsioon: isadele omistatavad tähendused

Käesoleva analüüsi 3. astmel leian uurimuses osalenute lugudest tähendused, mida nad oma isadele (nii bioloogilistele kui ka mittebioloogilistele) omistavad. Need võivad olla nii positiivsed, negatiivsed kui ka neutraalsed. Kondenseerin andmed ja otsin lugudes sarnaseid alateemasid, vajadusel teen vahekokkuvõtteid. Teema lõpus annan lühikokkuvõtte tulemustest. Järgnevalt selgub, et isadele omistatavad tähendused koonduvad 8 alateema alla.

1) *Isa on lapse jaoks olemas*

Intervjuude käigus tuli esile, et isaks olemine on see, kui isa osaleb ning panustab lapse arengusse ning ellu. Näiteks Alma kirjeldab, et: */.../ minu jaoks on lapsevanem või isa, see*

kes panustab lapsesse ja kasvatab üles /.../. Samuti leidis kirjeldust isa roll, mis tõi välja isa tegevused või ootused selle rolli kandja suhtes. Huvitav teadasaamine oli see, et isa rollist ei oodata alati väga initsiatiivikat sekkumist ning „ta võib lihtsalt olemas olla“. Eeltoodu jäi kõlama Diva jutust, kes ütles nii:

/.../ minu jaoks on isa selline teine lapsevanem, kelle roll on pigem siuke toetav või siuke /.../ kelle peale sa saad loota, et ta on nagu olemas, aga samas nagu ta ei ole siuke intensiivne lapsevanem nii-öelda (.) noh see on nii nagu minu jaoks, on see nojah välja kujunenud, et ma ei ole kunagi ka tahtnud, et võibolla noh, et justkui ma oleks oodanud, et isa oleks siis selline, ah, et umbes et toob lasteaiast koju ja ja noh siukseid asju /... / ja siis ta ongi, et oleks nagu olemas, kui on vaja, väga vaja, aga et rohkem ma ei oskagi selle koha pealt / ... / nagu ideaalses maailmas tunneks huvi ka minu vastu, siis nagu algataks ise seda suhtlust, aga samas noh ... ei ole mul midagi ka selle vastu, et ta on lihtsalt olemas ja võtab telefoni vastu kui on vaja ... vot /.../.

Eelneva põhjal võib öelda, et tagasivaates on lapse jaoks oluline ning ta peab isaks isikut, kes on lapse elus olemas. Et nt kui isasid on olnud sünnist saadik kaks ja laps mäletab nende mõlema osalemist, siis tähendab see lapse silmis, et mõlemad isad väärivad isaks olemist.

2) *Isa on turvaline nõuandja*

Uurimuses osalejate seas oldi valdavalt seda meelt, et isa on selline juhendav ja nõuandev, kelle poole saab pöörduda näiteks igapäevastes praktilistes küsimustes, aga isa sümboliseerib ka turvalisuse allikat. Ilmselt läbi lapse praktiliste asjade lahendamise kujuneb temas turvaline olek. Väga armasalt kirjeldas oma lugu Gerda, kes vastas küsimusele, kes on isa sinu jaoks, nii: „*mulle tuleb kohe kaisutamine. Sellepärast minu jaoks on isa see, kellega kelle kaissu ronida*“. Et isa on midagi suurt, sooja ja kindlat. Gerda tõi sisse ka materiaalse toe, mis seostub ka isa osalemise ja panustamisega /.../ *Nagu praegusel hetkel on minu isa küll hästi suureks rahaliseks toeks, aga kui ma olin pisem, siis ta sümboliseeris pigem siukest jõu ja julguse allikat /.../.*

Küsimusele „mis sulle seostub kui ma ütlen sõna isa“, siis Berta pahvatas: / ... / *mul tekkis kohe kujutis silme (.) pähe, mis võiks olla /.../ et: toetav, turvaline (.)*. Kuidagi et ta toetab

siukest minu nagu sellist autonoomsust, selles mõttes nagu selline, kes kuulab, aga ja aitab kui on vaja, suunab /.../ laseb teha mingeid oma valikuid või kuidagi noh (.) toetab mingeid otsuseid / ... / . Ka Carola tõi välja, et isa juhendav roll on seotud mingis mõttes ka turvatundega /.../ alustades sellest õpetamisest, juhendamisest ja olemasolemisest. Midagi väga turvalist, ka elutarkus on see turvatunne, kõik see /.../. Bertagi arvab / ... / isa võiks olla selline siuke suur rahulik siuke kalju nagu, turvaline (.) et kes nagu toetab ja aitab ja kaitseb / ... /. Samuti Frida jaoks seostub isa kuju ennekõike juhendaja ja õpetaja rolliga: /.../ nagu vanemate puhul ikka, et nad seavad sulle käsud ja keelud reeglid eksju, et selline tugi ja jah ... võib-olla mõnes mõttes ikka selline õpetaja roll, et see võib olla päris hästi kokkuvõtlik /.../.

Kuigi isaks olemise juures olid juhendamine ja õpetamine olulised, ei puudunud ka kiitmise ja tunnustamise vajadus. Nii tõdeb Carola, kes ütleb, et /.../ *ma ei mõtle, füüsilist tuge, et kaitseb, et kõik asjad kokku, mis tekitavad lihtsalt (.) ma ütleks, et see on kodutunde üks osa, kuhu saab viia kõik ja kust saab abi, seda mul ei ole olnud. Et tõesti (.) jah pigem ma ütleksin, et-et-et ma olen alati, ma olen väiksena alati tahtnud seda (.) kiitust saada ka isalt (.), et see on ka oluline, et isa oskaks ka kiita /.../.*

Alma toob välja aga väga mitu aspekti isaks olemisest, muuhulgas isa kui turvaisik, kes peab elus olemas olema ning kes aitab alati kui vaja. Tema jutust tuleb välja, et isa on pigem selline instrumentaalse rolli kandja, ema aga seostatakse rohkem kasvatamise, hoolimise ja hoolitsemisega. Alma kirjeldab, milline on tema arvates isa:

/... / isa on ikkagi selline turvaisik, või selline kindel isik, kes peab elus olema. Et (.) võib-olla ema on see, kes kasvatab ja hoiab ja hellitab, isa on see, kes on alati olemas /.../ aga just see, et kui sul on midagi vaja, et siis ta alati saab sind aidata, et (.) noh ma tõesti, ma mõtlen, et kui mul on saabas katki, ma lähen isa juurde ja ütlen, et aita mind / ... / tema [isa] on minu jaoks see inimene, kes alati oskab parandada asju näiteks / ... / (.) kelle juurde ma mingitel emotsionaalsetel sisemistel võistlustega ei läheks ma tema juurde, aga (0,2) tema on see, kellega (.) saab rääkida maailma asjadest ja kes alati (0,2) on (.) ta on nagu olemas / ... / enamasti ma lähen ta juurde mitte selleks, et temaga on koos tore olla, aga ma tean, et kui mul on midagi vaja, siis tema on see, kelle juurde ma saan minna ja kes teeb kõik (.) et mind aidata / .../.

Vahekokkuvõte

Eeltoodust ilmneb, et teemadel, mis puudutavad emotsioone või muud hingelist poolt, üldjuhul räägitakse ja arutletakse emaga. Antud teadasaamist kinnitab ka varasematest uuringutest leitu, et laste käsitletud vanemaks olemisest on seoses vanema sugupoolega (nt. Smart jt., 2001). Noorte täiskasvanute poolt kirjeldatud isa kuju sisaldas paljut Halpenny jt. (2010) poolt tõdetut. Peamiselt seostati isa kuju eelkõige turvalisuse, juhendamise / nõustamise ja autoriteetsuse aspektiga, aga tuli ka välja, et isa on „kui sild välismaailma“, mis taaskord kinnitab varasematest uuringutest leitud, muuhulgas näiteks, et isad teevad lastega koos asju, mis isa ennast iseloomustab (nt. Halpenny jt., 2010). Minu uuringus leiab eeltoodu kinnitust nii Alma kui ka Diva lugudes.

3) *Isa on autoriteet*

Eelnevalt ilmnes, et isa on isik, kes on nii juhendaja ja nõuandja, kelle poole saab pöörduda iga asja puhul, kuid eelkõige selliste praktiliste ja eluliste küsimustega. Selle juures on aga oluline, et tütreid väga hindavad isa arvamust ning isa peetakse eeskujuks, autoriteediks.

Isast kui autoriteedist rääkis Ene, kes tõi välja, et: */.../ kui rääkida siis pärisisast /.../ pigem ta on olnud selline autoriteetne roll. Et kui ma oli väiksem, siis isa oli kuidagi see, kelle arvamus luges ja ma tahtsin isale hästi meeldida, või kuidagi selline isa heakskiidu poole püüdleval /.../.*

Mitte alati ei seostunud isa kuju pelgalt hoolimise ja turvatundega ning esile tuli nii aukartust kui ka hirmu. Näiteks Gerda lugu:

/.../ meil oli perekonnas siukene autoriteetne suhe, kus nagu lapsevanemad olid alati nagu kõrgemal ja mitte mingisugust nagu võrdsust /.../ ma mäletan, et ma suhtusin oma isasse pigem aukartusega. Et nagu reaalselt kartsin teda. Sellepärast et ta (.) ta kippus natukene vägivaldsema vahepeal (pelglik naer), aga ma ütlen ausalt, et väiksenäinud ma ei näinud seda kui midagi ebatavalist, sest terve meie pere oli pool vägivaldne, kui niimoodi võib öelda. Et see oli minu jaoks nagu normaalne. Et ühest küljest ta oli nagu kõige turvalisem inimene maailmas, aga teisest küljest ta oli ka kõige ohtlikum inimene maailmas /.../. Ta oli samas

kõige suurem iidol minu elus või siuke kindlusobjekt, aga aga ma ikka kartsin teda sellepärast, et peksasaamine ei ole tore asi /.../.

4) *Isadus*

Kuigi ma ei uurinud noortelt naistelt, mida tähendab isadus, liikus paari vastajaga intervjuu siiski sinna suunda ning kõne alla tuli ka antud mõiste. Oli väga huvitav kuulda ja teada saada, kuidas noored naised üritasid defineerida isadust, mis aga ilmekalt kirjeldab isa ja tütre omavahelist suhet. Näiteks Diva rääkis, et:

/.../ isadus, ongi siuke tunne, nagu vaatad nagu mõlemalt poolt. Ühest küljest on ta lapse jaoks siuke tunne ja et ongi nagu kuskil kellegi tugevad õlad, mis mingil moel nagu hoiavad nagu (.) üleval või, või, või nagu, mis on alati on olemas seal, kui on vaja millelegi toetuda. Ja teisest küljest on ta ilmselt isade jaoks kah siuke üsnagi seletamatu tunne, et sa oled mingil määral kellegi eest vastutav isegi kui sa ei ole nagu otseselt vastutav, siis ikkagi, et sa oled ikkagi midagi valmis meisterdanud (.) et see on midagi, mis nagu seob isasid ja tütreid omavahel, seob ka neid nagu, nagu ka siis, kui sellist üldist suhtlust väga palju ei toimu nagu minu puhul /.../.

Vahekokkuvõte

Eeltoodust on näha, et isaks olemisele on omistatud erinevaid tähendusi. See, kuidas keegi oma isa näeb, sõltub palju isiku enda kogemustest suhetes isadega. Peamiselt käsitletakse isaks olemist nende käitumiste või neile omistatud ülesannete kaudu. Hoolimata, et iga lugu on oma näoga, on neis lugudes kokkulangevusi isadele kui lapsevanematele pandud ootuste osas. Ka sotsiaalpsühholoog Saara Kinnunen (2016) kirjeldab, et tõepoolest, lapsevanemad on laste jaoks turvaline pidepunkt, kust ta võib maailma väljuda ja jälle tagasi tulla, kindlalt teades, et ta on teretunud. Ka tagasivaates oma lapsepõlvele ja nüüd täiskasvanueas on käesoleva töö osalejate jaoks oluline, et isa hoiaks ja toidaks nii füüsiliselt kui ka emotsionaalselt, lohutaks, kui ollakse õnnetu ja julgustaks, kui tuntakse hirmu. On oluline, et vanemad on laste jaoks olemas ja saadaval ning valmis reageerima, kui laps vajab abi, julgustamist ja muud sekkumist.

5) *Isakuju kandvad meessoost sugulased*

Käesoleva töö käigus selgus, et isa seostati peamiselt bioloogilise sidemega. Kuid mitte alati ei olnud isa kuju esindatud isa näol, seda võis esindada ka keegi muu isik, kellega ollakse bioloogiliselt seotud - peamiselt oli selleks kujukaks vanaisa, välja toodi ka vanaonu. Üks uuritavatest jõudis aga tõdemuseni, et vanaisa tema jaoks isa kuju etendab, käesoleva uurimistöö intervjuu käigus.

Frida lugu:

/.../ kus juures tegelikult kui me nüüd hakkame nüüd rääkima neist isakujudest, siis (.) mu vanaisa, kes lahkus küll nüüdseks /.../ siit ilmast, aga vat, oli, tema oli küll minu jaoks tegelikult väga suur isa kuju, tema õpetas mulle ka igasuguseid asju, toimetama saagima, tööd tegema, noh tõesti siukest elufilosoofiat ja nii edasi. Et selles mõttes tegelikult võib-olla õige vastus on et vanaisa oli nagu noh lapsepõlves selles kasvamise ajast kõige suurem isa kuju. Et võib-olla /.../ ma ei osanud sellele mõelda, see on hoopis õige vastus /.../

ja Carola lugu: */.../ tegelikult on minu selline isa figuur elus olnud mu vanaisa. Ja siis minu vanaema vend / ... / mu vanaisa on hästi selline karm karmi sõnumiga mees / ... / ta ei kiida nagu niisama /.../. Carola kirjeldabki oma isa kuju, kelleks on olnud nii tema vanaisa kui ka vanaonu: /.../ tegelikult on minu selline isa figuur elus olnud mu vanaisa. Ja siis minu vanaema vend / ... / mu vanaisa on hästi selline karm karmi sõnumiga mees / ... / ta ei kiida nagu niisama /.../, siin aga on näha, et isa kuju seostub sellise autoritaarse ja karmi sõnaga.*

Aga võis olla ka segu ühest ja teisest, Fridal oli natuke ka niimoodi: */.../ toetav (.) kannatlik ... ja ka kaalukas, et need on nagu ... ja kui ma nüüd mõtlen, et seal on segu ilmselt minu vanaisast ja minu kasuisast peamiselt (.) /.../. Minu jaoks oli huvitav kogeda seni kirjandusest teadaolevat fakti, et andmed luuakse inetraktsioonis loo jutustaja ja uurija vahel (vt Muylaert jt., 2014). Frida puhul ilmnis see eriti selgelt, kui ta avastas enda jaoks seoseid oma kogemustes, millele ta varem ei olnud mõelnud*

6) *Bioloogilise sideme primaarsus, kuid mitte alati*

Kuigi primaarselt toodi isaks olemise juures tähendusi bioloogilisest sidemest lähtudes, siis kõneldi ka, et selleks, et hoolida ja armastada, ei ole vaja tingimata bioloogilist sidet. Nagu ütleb näiteks Frida: */.../ lõpuks tegelikult vahet ei ole, kes on bioloogiline, kes mitte, oluline on see, kes lõpuks ikkagi hoolib armastab ja ja jah (.) et see võib-olla ongi minu jaoks selline isa roll mõnes mõttes /.../.*

Nii toob Hilda lugu esile, et ka sotsiaalne vanem võib olla see nii-öelda pärisisa, kommenteerides nii: */.../ ametlikult öeldes kasuisa, aga nii kaua kuni mina mäletan ma olen alati talle isa öelnud. Et tema on minu jaoks see tegelikult isa figuur (.) ta on alati olnud selline pigem nagu karm, aga samas kui ta midagi nagu hästi ütleb, siis sa tead, et ta mõtleb seda, et see on nagu hästi selline oluline /.../ ja noh, minu jaoks isa ongi olnud alati see, kellega (.) noh minu nii-öelda kasuisa (.) aga mina olen nagu alati issi öelnud ta kohta /.../.*

Vahekokkuvõte

Eelnev näitab, et lahku läinud vanemate laste endi seisukohalt veresuguluse aspekt ei pruugi olla primaarne. Pigem on sotsiaalne ja emotsionaalne tugi olulisemad perekonna ühtekuuluvustunde näitajad, mida toetavad ka varasemad uuringud (nt. Burgess jt., 2010; Smart jt., 2001; Finch, 2007).

7) *Võõrandumine*

Kurvalt rääkisid mõned uurimuses osalejad isadest, kes oma laste jaoks eemaldusid juba lastega koos elades, hiljem jäädi sootuks võõraks. Oma töö teoreetilises osas tõin välja, et mitte alati ei säilita eemaldunud isad oma lastega kontakti ning üksteisega jäädakse võõraks (vt. Hetherington ja Stanley-Hagan, 2002). Üks asi on see, kui isaga kaob kontakt lahkumineku järel, aga kui isaga puudub side temaga koos elades, on see veelgi kurvem ja raskem mõista. Carola lugu on üheks näiteks, et isa ei ole osalenud tema elus kuigivõrd ning kirjeldab, mida see võib tähendada: */ ... / ma ütleksin, et minu isa oli koguaeg tööl, et pigem ikkagi tahaks öelda siinkohal, et oluline on olla ka olemas, isegi kui on selline töökoht / ... / kui, kui juba sama väike tüdruk saab aru, et mul ei ole kuhugile pöörduda ja ma pean ise hakkama saama, siis ega ta tulevikus ka ei teki /.../.*

Isast eemaldumine võib päädida ka sellega, et isakuju kui sellist ei olegi enam olemas ega võeta omaks ka nii-öelda „aseaine“ näol. Näiteks Berta ütleb: */.../ et ma kuidagi mingil hetkel, ma nagu harjusin ära, et mul ei ole sellist isikut või kuidagi nagu /.../ et kuidagi otseselt sellist lähedast nagu mul on emaga selline lähedane suhe, sellist isaga nagu ei ole, sest siukest suurt tähtsat toetavat isa rolli nagu olnud /.../ või siis Frida lugu: */.../ no vat jah, ta väga osalenud, et hästi nagu vähe oli olemas ja noh kui ta oli olemas, siis oligi nii-öelda selliseks lõbutsemiseks või mängimiseks, et sellist nagu mingitel kasvõi näiteks lasteaia üritustel või mingitel sellistel kohtades ta ei olnud nagu kunagi /.../ Et jah (.) ma ei oskagi**

teda rohkem kirjeldada, ma nagu ei näinudki teda /.../ näiteks seda positiivset või sellist kasvatust ma väga nagu ei mäleta, et pigem oligi ema see, kes tuli et ai-ai nii ei tohi teha ja isaga oli nii lõbus kogu aeg /.../.

Ka Carola lugu toob esile, et „aseaine“ ema uue partneri näol isa ei kompenseeri. Et tegelikult, nagu eelpool sai tõdetud, on isaks olemine ikkagi see, et isa oleks olemas ning osaleks lapse elus. See soov või vajadus ei kao ka aastatega, mida näitab nt. Frida lugu, kes tõdeb rahulolu tundega, et : /.../ *mul isaga oli kindlasti hästi oluline see /.../ et isa oleks kohal või olemas. Ja nüüd, nüüd [elu kasuisaga] nagu mul on isa olemas ja kohal minu jaoks /.../.*

8) *Isa normatiivsus*

Lapsed on oma olemuses normatiivsed. Normatiivsust kasvatatakse lastesse läbi sotsialiseerimise, õpetades õige ja vale vahel vahet tegemist. Normatiivsuse võtavad lapsed omaks ning võtavad selle oma täiskasvanuella kaasa. Üheks huvitavaks normatiivsuse leiuks oli Diva lugu, kus ta noore täiskasvanuna rääkis igatsusest pärisisa järele, et see teda viiks abielludes altari ette. Tegelikult ta oma pärisisaga ju koos ei olnud elanud. Diva räägib: /.../ *mina olen ka nagu viimasel ajal enda puhul nagu üllataval kombel nagu avastanud seda, et tegelikult ma nagu võib-olla tahaks ka nagu /.../ et isa oleks umbes pulmas ja noh siukest kiriklikku suurt pulma /.../ isegi kui nagu ma vaata rääkisin, et mul ei ole hullult lähedat suhet kummagagi isaga, et nad on olemas minu jaoks aga, aga samas /.../ ikkagi tahaks näidata et mul läheb, et mul on nagu hästi või et see nagu ikkagi tähendab, et midagi sellist mul on ja ma ikkagi on et ma ikkagi hoolin tõesti mõlemast. Nagu kummaline minu jaoks oligi see, et kui ma esimest korda selle peale mõtlema hakkasin, et, et mina tahaks oma pulma kutsuda nii oma bioloogilise kui oma kasuisa kuigi tegelikult ongi nii, nagu ma rääkisin, et bioloogiline isa ei ole mind kunagi kasvatanud /.../.*

Berta aga arutleb selle üle, et isa on isik, kes teeb perest perekonna ning seepärast peabki isa olemas olema ning isa kuju nii-öelda säilitama. Berta ise ütleb nii: /.../ *tegelikult isa võiks olla selline, noh, pere on pere selles mõttes /.../ mul peaks olema isa ikkagi perekonnas olemas, sest seda enam, noh, mul see kasuisa, no ma nimetan teda nagu kasuisaks, et ühesõnaga nagu ema mees (.) ee (.) tema nagu kindlasti ei täida mulle isa rolli /.../ /.../ ma ei tahaks, et see [suhe isaga] tegelt ära kaoks, ma ütlen, mida aeg edasi, mida vanemaks ma saan seda rohkem ma saan aru, et see on tegelt tähtis, et just eriti perering, et seda ei tohi*

nagu ära kaotada ja kui ta tegelikult on olemas mulle , siis, siis tegelikult, nüüd kõlab jälle halvasti seda ressursi peaks kasutama selles mõttes, et et ei tohiks nagu ära lükata /.../.

Ene toob välja olulise detaili, et kahe vanemaga pere on olnud kindlasti parem kui ühe vanemaga elamine, ometi ei ole head ilma halvata ja seda ta kirjeldab nii: */.../ jah, sellest ajast ma mäletan, et mulle meeldis /.../ kui mul olid nii-öelda mõlemad vanemad eelkõige olemas, et ma tegelt arvan, et see oli mõnes mõttes ka halb /.../ mul on probleeme nii-öelda turvatundega /.../ kui mul oli esimene suhe, ma hästi otsisin seda turvatunnet, et võib-olla see ühe või teise juures ei tekitanud turvatunnet, aga samas ma olen veendund, et see oli nii-öelda isa ja minu vahelisele suhtele kindlasti parem, kui see et ma oleks eland aint ema juures ja isa näinud ainult nädalavahetusteti /.../.*

Kokkuvõte

Analüüsi käigus ilmnes, et eelkõige on isa isik, kes on lapse jaoks olemas ning püsib lapse kõrval ka siis, kui kooselu on mingil põhjusel lõppenud. Isa olemas olemise all mõeldi nii psüühilist kui ka füüsilist kohalolu. Isegi siis, kui isaga enam koos ei elata, on laste ootused isaga lähedaste suhete osas kõrged. Noorte naiste lugude põhjal ilmnes, et mitmed isa-tütred vahelised suhted on seetõttu, et isa on nn. füüsiliselt ja psüühiliselt eemal, hääbunud või sootuks katkenud.

Isa kuju kirjeldati ka kui turvalise toe pakkujat, isaga seostus jõud ning tugevad õlad. Veel kirjeldati isa ka kui juhendajat ja nõuandjat, kellele laps võib loota ning kes alati aitab. Viimasega seoses on ka analüüsis ilmnenu aspekt, et isa nähti isikuna, kes lihtsalt peab elus olemas olema. Isa on see, kes lihtsalt peab pereringi kuuluma ning isa on see, kes teeb perest perekonna. Juhendamise ja nõuandmise kõrval seostus isa kuju kirjeldamisel ka autoriteetsuse aspekt - isa on see isik perekonnas, kelle sõna kuulatakse, kes loob piirid ning kelle arvamus loeb. Autoriteetsuse kõrval aga mitte väiksemat rolli ei mänginud ka tunnustamise ja kiitmise aspekt, mis on lapse jaoks täpselt sama olulised, kui pai tegemine või kallistamine. Autoriteetsuse kõrval ilmnes ka autoritaarset, vägivaldse isa kuju, mis ühel juhul tütre sooje tundeid isa vastu ei lõpetanud, kuid teisel juhul suhted ei jätkunud. Huvitav oli ka see, et paaril juhul tõid noored naised välja ka oma nägemuse isadusest. Ühe osaleja sõnul on isadus mingi seletamatu tunne, mis koosneb nii tugevatest õlgadest, aga sisaldab ka tohutul hulgal vastutustunnet ühe maailmakodaniku suhtes, kellega ollakse seotud kuni elu

lõpuni, ka siis, kui otsest suhtlust ei olegi. See jättes õhku mõtte, et võib-olla ka isa on oma mõtetes elu lõpuni lapsega, kuigi pole temaga eriti palju koos elanudki.

Analüüsi käigus tuli esile, et pea kõik uuringus osalejad pidasid bioloogilist sidet oluliseks. See ilmnes noorte naiste käitumises oma kasuisadega, kui nad tõstsid mässu või väljendasid tõrjuvat hoiakut muul moel. Analüüsi käigus ilmnes ka vastupidist: selleks, et hoolida ja armastada, ei ole tingimata vaja veresugulust. Ilmnes ka asjaolu, et isa kuju seostati ka nt. kasuisa, vanaonu vm. isikuga. Ometi, mitte kõik isikud ei sobitu ega arvata isa rolli täitma. Kurva alatooniga olid need lood, milles ilmnes, et isa eemaldumine tõi kaasa ka isast emotsionaalse kaugenemise, mis väga palju seostub asjaoluga, et isaks olemine tähendab osalemist ning kohaolu lapse elus ning selliselt isa olemasolu kogemist. Analüüsi käigus tuli ka esile, et isa eemaldumine perest võib põhjustada nii-öelda harjumustunde, et isa kui isikut ei ole olemas. Huvitavaks teadasaamiseks oli ka see, et lapsena ja/või teismelisena isa kuju, ei ole vahet kas bioloogiline või mittebioloogiline, ei olnud alati kõige primaarsem, kuid nüüd täiskasvanuna, on käesolevas uurimuses osalenud noored naised hakanud isa tähtsustama enam kui varasemalt. Isa kuju on nii-öelda normatiivne - isa peab olemas olema.

4. Aste. Biograafiline enesetõlgendus: tagasivaatelised mõtted/tunded/käitumine seoses isadega

Analüüsi neljandal astmel uurin noore täiskasvanu enesekirjeldusi: tema mõtteid, tundeid, käitumisakte, mida nad seostavad isadega. Eriliselt huvitavad mind dilemmad, kus lapse loomupärane normatiivsus põrkub ebatraditsiooniliste elusündmustega. Taas esmalt kondenseerin andmed alateemade alla ning analüüsi lõpus teen lühikokkuvõtte põhitulemustest.

Bioloogilise isa normatiivsus vs suhted lapsega

Kirjeldasin juba eelpool, et sageli tõstsid rääkijad esile bioloogilise isa olulisust. Alma loos ilmneb, et ideaalne oleks, kui lapse kasvataks tema bioloogilised vanemad, kuid ta leiab ka, et tegelikult ei ole see ikkagi nii primaarne. Pigem on tähtis see, kes lapse kasvatamisesse panustab. Alma tõdeb, et:

/.../ Ma olen ikka koguaeg mõelnud, et üldse vanematega /... / ja mul on alati selline tunne, et ikkagi õiged vanemad on need, kes tegelikult lapse kasvatavad üles /.../ noh bioloogilised

vanemad /.../ noh see on ju ideaalne, kui on bioloogilised vanemad ja need kes lapse üles kasvatavad et need on samad, mis enamasti on nii, aga siiski et minu jaoks on lapsevanem või isa, see kes panustab lapsesse ja kasvatab üles ja mulle lihtsalt käinud nii hästi elus, et mul on lausa mitu tükki neid olnud /.../.

Alma ise arvab, et see kahe isa olukord on isegi veidi naljakas, vahel ka segadust tekitav, sest tal endal on veidi keeruline defineerida oma isasid, sest mõlemad on ta kõrval olnud sünnist saati: /.../ *et mul on natukene selles mõttes naljakas olukord, et mul on mõlemad isad olnud minu elus koguaeg /.../ ja /.../ tavaliselt kui ma räägin oma perest, siis ma mõtlengi, et mul on kaks isa /.../ et kuna nad on mõlemad minu elus sünnist saati, siis ma olen koguaeg õelnud, et mul on kaks isa, et üks on paps ja teine on issi /.../ et jah, ma ei ole kunagi pidanud enda jaoks defineerima seda /.../ ja mul on mõlemaga head suhted, mõlemad armastavad mind sügavalt /.../ .*

Siiski ilmneb jutu käigus, et tema bioloogiline isa on saanud mõnetise eelistuse, seda eriti Alma noorukieas ning Alma ise ütleb nii: /.../ *noorena oli mul küll siukest trotsi, et ikkagi (.) noh, et üks on see pärisisa ja teine on see mitte päris, aga nüüd ma olen saanud vanemaks /.../ pooldasin üht rohkem teisele. /.../ trots väljendus pigem mittebioloogilise isa suhtes /.../ meil tekkis rohkem konflikte ja siis ma koguaeg kujutasin ette, kuidas ma ükspäev pahvatan talle välja, et või noh (.) et ma ütlen temast lahti nii-öelda, et sa ei ole mu päris isa ja samas /.../ nüüd ma mõtlen, et uah, nii tore, et ma ei [teinud] /.../ Aga nüüd kus ma olen vanemaks saanud siis /.../ ise oskan tegelikult paremini suhelda ja aru saada, et noh me olemegi erinevad ja ta ... /.../ ma tahaks öelda, et ma olen kaalutlevam, aga ta hästi kergesti ärritub. Aga ma oskan sellega toime tulla juba, oskame toime tulla, ja samas tõesti ta on nii hea inimene, ja temaga on nii tore koos olla, ja ma olen (.) nojah praegu on just see, et ma olen väga sageli ma mõtlen kui tänulik ma olen sellele, et mul on kaks imelist inimest mu elus. Ja tõesti, mis vahet sel on, et kes on see bioloogiline isa /.../ aga ma ütleksin, et see on siuke teismelise mässumeelsus /.../.*

Tegelikult jõudis Alma alles hiljem arusaamisele, miks trots tekkis: /.../ *ilmselt see vastumeelsus kasuisa suhtes tekkis just sellepärast et mu ema oli ka väga negatiivselt meelestatud ja koguaeg nagu tegi teda maha nõ, et tegelt mul isiklikult ei oleks noh, ta oli tore, me saime hästi läbi, tegime toredaid asju /.../, et siit tuleb välja see, et ema suhtumine peegeldus ja mõjutas last.*

Sellist ema tunnete peegeldamist lapses ilmnes ka Berta puhul, kes rääkis oma suhetest bioloogilise isaga nii: /.../ *ma olin emaga hästi lähedane, aga isa oli mul kogu aeg selline noh (.) me saime hästi läbi, aga nad, no vanemad, nad tülitsevad palju /.../ see suhe oli nagu ta oli, selles mõttes, et ei olnud nagu väga lähedased juba juba siis kui ma väike olin /.../ siis me kolisime ära (.) ja siis see suhe läks veel rohkem, kadus ära /.../.*

Ja paraku, isagi ei teinud olukorda kergemaks, kuigi oleks võinud olla aktiivsem kontakti otsija ja osaleda tütre elus rohkem. Berta räägibki ootusest isa suhtes, et:

/.../ või kuidagi ise võtta initsiatiivi, siis ilmselt oleks olukord olnud teine, aga kuna ta ongi, no oligi, et kadus lihtsalt ära, siis mul ka ei tekkinud nagu mingil hetkel ja kuidagi nagu kasvad võõraks või nagu eemale /.../ siis tuli see kasuisa ja ema onju, siamaani ma tegelikult arvan, et-ee (.) et mul isa ei tea väga palju se'st kasuisast, et see olukord meil kodus (.) nagu kasuisa ja emaga ei olnud väga hea, nojah, siuksed keerulised suhted olid /.../.

Eelnevast võib näha, et kuigi oodati oma pärisisalt suhtlemise osas initsiatiivi ja kontakte, siis olulisel kohal oli ikkagi ka ema arvamus ning tunded, mis omakorda lapses peegeldusid.

Isa ja ema suhete vahele jäämine

Eelnevalt oli näha, et ema suhtumine mõjutas mingil määral lapse suhtumist isasse. Oluliseks nii-öelda lapse ja isa suhte kujundajaks võib olla ka vanemate enda omavaheline suhtlemine, mis võib kaasa tuua nõ. lapse mitme tule vahele jätmise. Mainitud esines näiteks Alma loos, kes kirjeldas nii:

/.../ pigem oli see, et /.../ ema oli ka kogu sündmuste keerises, siis ma jäin rohkem oma ema ja isa vahele (.) oma ema ja kasuisa vahele siis. Et see oli palju raskem /.../ et noh mõlemad nõ ladsid teise, nagu halvad küljed mulle peale ja siis ma tundsin noh, mina tundsin ennast halvasti ja et noh näiteks tulen kasuisa juurest ära ja siis ema on jälle pahane millegi peale, mis me tegime, mis noh tema arvates oli vale kasvatus, mis iganes või vastupidi /.../.

Ta soovinuks, et see jääks temast kõrvale: /.../ *et ma tundsin, et nad võiksid neid asju omavahel lahendada, aga mina sain selle kõik enda kaela /.../ Ma siiani, noh me oleme arutanud, ma olen öelnud, et see tõesti noh, minumeelest ma ei oleks pidanud seda saama, aga noh (.) selles suhtes, et tulin tulin tervelt välja [Naer] /.../.*

Suhted emaga

Gerda oli raske aktsepteerida bioloogilisest isast eemaldumist ning uue isa tulek oli raskeks katsumuseks, ometi mitte just päris algusest. Mured algasid hiljem ning tulid nii ealiste kui muude asjaolude kokkulangemise ajal. Gerda ise kirjeldab, et kui isa ära läks ja uus isa tuli: */.../ no ma mäletan, et ma nutsin alguses päris palju /.../ mäletan nutsin päris palju, et mina ei taha endale uut issit /.../*. Aga siis kui ta pidi hakkama lahendama ka ema probleeme või muid, mitte et teda kui last oleks pidanud aitama, tõusis trots ja algas sõdimine nii ema kui ka uue isa vastu: */.../ olin nagu mingis mõttes nagu sunnitud olema psühholoog, parem laps nii-öelda sellepärast, et mu vend on siamaani kriminaal väike, sellepärast, et-et nagu mina üritasin kõigile meele järgi olla ja tasakaalustada seda kõike /.../ üritasin nagu näha, et emal on võib-olla vaja tuge uue mehe kohapealt, sest ta nagunii ei meeldi kõigile /.../* Ja veel räägib Gerda, et */.../ no mul on kahetised nagu mälestused sellest, mäletan, et ühest küljest mul oli nagu segane, et alles jäin issist ilma ja nüüd tuleb mingi uus kuju juba siia, aga teisest küljest oli nagu, ma üritasin nagu hinnata seda, et ta nagu kommi toob ja üritab nagu meele järgi olla /.../ ja siis oligi see, et ma mäletan et noh [algkoolis] jäin ma oma isast ilma, [mõni aasta hiljem] mul viskas nii üle ja mul tuli see nõ Emo-faas, ma hakkasin ennast lõikuma, mu jalad on siamaani lõikehaavu täis, ja värvisin juuksed mustaks ja kuna mul meiki ei olnud ja raha ka, ei saanud taskuraha, leidsin ema vana ripsmetushi võtsin enda sullepea, võtsin mingid nupud sealt välja ja sellega kraapisin seda ripsmetushi jäänuseid ja siis värvisin silmad mustaks, et olla võimalikult masenduses /.../ ja ma hakkasin protestima niimoodi, et elasin ennast hästi pisikeste asjade peale välja ja üritasin mitu korda enesetappu sooritada, aga see ei olnud mitte sellepärast, mida kasuisa tegi, vaid sellepärast mida ema tegi /.../*.

Kui töös osalejad on valdavalt kirjeldanud oma lähedasi suhteid emadega, siis Gerda on ainus, kelle loos ilmneb asjaolu, et protest ning viha on sündinud hoopiski ema suhtes. Tänapäevaks ongi Gerda oma suhted emaga katkestanud, mis on toonud kaasa selle, et: */.../ mu ema ütles minust lahti /.../ praegu ta [ema] ka kutsus seda reetmiseks, et ma oma isaga suhtlen, et no umbes sa tead ju mis ta sulle tegi janiiedasi, et ma nagu reedan teda sellega, et ma julgen oma isaga suhelda. Et selles suhtes on nagu hästi palju probleeme, et ma isaga suhtlen /.../ ja /.../ ma suhtlen ainult oma bioloogilise isaga, ta on fantastiline meesterahvas, kui tal ei ole just paha tuju [Naerab]*.

Gerda on üritanud oma isaga rääkida, mis põhjusel mõni sündmus Gerda elus aset leidis: /.../ *ma üritasin isaga rääkida, mul on nagu tunne, et sinul on väike roll selles, et ma olen armukade. Ma nagu ei süüdistata teda, aga ma tahan lihtsalt, et sa kinnitaksid mulle, et kõik mehed ei ole sellised ja tema vastus oli selline, et tead tüdruk sa ei ole sõjas käinud ja külmal voodil maganud, sa ei tea mis on õiged mured /.../, kuid tundub, et see vastus ei ole just see, mida Gerda ise ootas.*

Lapse strateegiad isadega suhtlemisel

Mitme isa omamine võib esile tuua lapses dilemmad normatiivsuse (kuidas peaks, oleks n.ö. normaalne) ja tegeliku kogemuse vahel ning lapse omaloodud strateegiad olukordadega toimetulekuks. Berta jutus ilmneb vaikuse-rääkimise dilemma, mille lahenduseks on vaikimine:

/.../ ma ei julgenud isale kunagi rääkida sellest /.../ ma arvan, et ta ei tea siamaani, mis seis tegelikult oli /.../ kui ta oleks olnud rohkem olemas, ütleme siis nii /.../ ja et noh võib-olla, kui ta oleks siis olnud kõrval ja toetanud nagu, et siis oleks ta roll olnud minu jaoks nagu tähtsam või jäänud (.) aga jah (.) /.../. Lisaks võib eelnevast aimata ka seda, et tütre olid kõrged ootused isa toetuse osas, aga kui toetust ei tulnud, siis kumbki pool läks oma eluga edasi ning toimuski tütre ja isa kaugenemine teineteisest.

Ka Almal tuli lapsena välja töötada oma strateegia. Lisaks sellele, et tal tekkis trots mittebioloogilise isa suhtes, pidi isade seltskonnas jälgima mida ja kuidas kõneleb. Ta ise räägib sellest nii:

/.../ vanasti eriti, oli väga tundlik see, et kui noh, ei tohiks teisest rääkida näiteks, ma pidin seda jälgima, ja ühe kuuldes ma ei ütelnud teise kohta issi või paps, et siis ma ütlen nimega /.../ nojah, aga see oli neil, mitte nüüd minul. Ma lihtsalt teadsin, et see neid, et noh, ühte segab ja teist nagu see ärritab /.../ minu jaoks endal ei olnud seda konflikti, sest minu jaoks oli issi ja paps, aga kui ma olin näiteks issiga, siis ma ütlesin papsi nime /.../ siiani ma teen seda, et ma ei ütle ja kui keel vääratas siis oli noh (.) ei olnud hea, ütleme nii /.../ ma pidin ennast jälgima, millest ma räägin /.../. Alma ise arvab, et antud strateegia isa ja tütre omavahelist suhtlust ei mõjutanud, küll aga pidi tüdruk end jälgima, kellega ja kuidas kõneleb.

Eelpool sai kirjeldatud, milliseid strateegiaid see nn. kahe isaga elamine on kaasa toonud. Ka on lapsed suunatud mitmetele dilemmadele lahendusi otsima. Üheks selleks on valikute tegemine. Näiteks Ene lugu, kes seoses elukorraldusega kaks nädalat ühe isa ja kaks nädalat teise isa juures pidi veetma ning see ei kulgenud tema jaoks valutult:

/.../ võib-olla ongi lihtsalt selle kahe pere omamise juures kõige raskem on see nõ valiku tegemine Ma mäletan /.../ [teismelise eas], kuidas ma vihkasin seda kui ma pidin valima kelle juures ma mingid asjad veedan, kelle juures ma olen jõulud, kelle juures ma olen uue aasta, kelle juures on see, kelle juures ma olen selle suve nädalavahetustel, kelle juures olen seal, ja ma vihkasin vihkasin vihkasin seda /.../ lõpuks on see, et iga valikuga sa teed kellelegi haiget. Miks sa valisid nii. Loomulikult nad kumbki ei heitnud mulle ette seda, isa kui siis veidi, kui olid need sünnipäevad ja asjad, aga ma mäletan see oli, mis tekitas hästi palju frustratsiooni minus endas, et ma pidin valima nii-öelda /.../.

Gerda jutus väljendus dilemma hirmuna selle üle, kuidas ja kas oma arvamust avaldada, ning tema sõnades peitub pelg:

/.../ praegu on see (.) et noh, meil oli siin vahepeal paus, kus me mitu aastat ei suhelnud ja nüüd on see, et ma olen tagasi saanud nii-öelda enda arvamuse mingilgi määral, ma küll siinamaani kardan öelda enda arvamust, aga vahe on selles, et ma teadvustan endale, kus tema üritab enda mõtete ja arvamustega sisse sõita mulle ja siis ma lihtsalt ütlen endale, et see on tema arvamus, ma ei taha sellest rohkem rääkida ja siis ma lihtsalt noogutan talle ja ütlen talle mhm, et see on okei, et sa niimoodi arvad [Naerab] /.../.

Dilemma koht tuli välja veel ühe teema puhul, mis puudutab Alma tulevikku. Ta ise suhtus sellesse küll huumoriga, aga tõi esile:

/.../ kui ma väike olin, ma mõtlesin koguaeg, et kui ma abiellun isa peab viima mind altari ette, et kes see siis on (.) et see oli noh minu jaoks see täpselt noh, kuna oli niigi tundlik, et noh, ei maini teise nime, mis ma oma pulmas teen? Aga nüüd see tundub see nii naljakas. Vahepeal ikka mõtled, et kui peaks olema selline ameerikalik pulm, et isa viib altari ette, et siis kes see on nagu on, siis ma mõtlesin, et see võib ju ema ka olla. [Naer].

Eemalolevad isad

Minu töös ilmnes mitme tegelase puhul seda, et isa kuju on lapse jaoks küll olemas olnud, kuid füüsiliselt on isa olnud lapsest eemal. Berta on üks näide sellest:

/.../ ei olnud nagu väga lähedased juba juba siis kui ma väike olin /.../ siis me kolisime ära (.) ja siis see suhe läks veel rohkem, kadus ära /.../ ma nagu harjusin ära, et mul ei ole sellist isikut või kuidagi nagu /.../ ma kuidagi tunnen, et siiski, ta ei ole mu jaoks nagu (.) no mingi hetk lapsena ma harjusin ära, et teda ei ole (.) ja siis seda nagu isiklikku siukest suhet nagu ei (0,2) see kõlab nagu selles mõttes halvasti, muidugi ta on kallid oluline, aga see on kuidagi teistsugune suhe, et ma olen kuidagi harjunud sellega, et mul ei ole siukest pidevat tuge /.../.

Või siis Frida lugu mänglevast, kuid eemalolevast isast: */.../ no vat jah, ta väga osalenud, et hästi nagu vähe oli olemas ja noh kui ta oli olemas, siis oligi nii-öelda selliseks lõbutsemiseks või mängimiseks, et sellist nagu mingitel kasvõi näiteks lasteaia üritustel või mingitel sellistel kohtades ta ei olnud nagu kunagi pole olnud /.../.*

Ka Carola lugu pajatab lähedal, kuid siiski kaugel olevast isast. Carola puhul oli ka valusaid mälestusi, sest isa oma tegudega on nii Carolale kui ka ta emale haiget teinud. Aga kui neiu lugu päris algusest alustada, võib seda kirjeldada nii, et isa kuju oli olemas nii-öelda nimetusena. Ja eelpool tõin juba välja ka, et kuigi ta elas isaga koos, ei tähendanud see omavahelisi suhteid, pigem jagati ühist aadressi.

Suhete taastamine täiskasvanueas

Enamjaolt kõik loovestjad, kellel isa ja tütre suhe soiku jäänud, on öelnud, et täiskasvanuna on üritatud kadunud suhet isaga taas leida ja arendada, sest isa kuju oma elus peetakse oluliseks, seda eriti bioloogilise isa suhtes, mis toob taaskord isa kui normatiivsuse esile. Teisalt kanduvad kaasa mineviku varjud, mis võivad olla barjääriks suhete taasloomisel.

Näiteks Berta, kes on vanemana hakanud mõistma, et isa on isik, kes peab olemas olema:

/.../ ma ei tahaks, et see [suhe isaga] tegelt ära kaoks, ma ütlen, mida aeg edasi, mida vanemaks ma saan seda rohkem ma saan aru, et see on tegelt tähtis, et just eriti perering, et seda ei tohi nagu ära kaotada ja kui ta tegelikult on olemas mulle, siis, siis tegelikult, nüüd kõlab jälle halvasti seda ressursi peaks kasutama selles mõttes, et et ei tohiks nagu ära lükata /.../.

Suhete taastamine ei õnnestu

Ka Carola on üritanud oma bioloogilise isaga suhteid taasluua, kuid alati on katsed nurjunud. Kuigi ta ise leiab, et */.../ tundsin ennast hästi siis kui me ei suhelnud või nii /.../* aga siiski sarnaselt Bertale, kes arvab, et isa peab olemas olema, siis ka Carola leidis, et ikka peaks isaga suhtlema, tõdedes: */.../ see olukord oli minu jaoks niivõrd ebanormaalne lõpuks ise jällegi läksin kontakti otsima /.../ ütleme initsiatiiv, on alati minupoolne /.../ sellist igapäevast suhtlust me hoiame sellise, ma ütleks, et mõttetul tasandil /.../ selline hästi hästi tavaline lühike ja pigem siuke, et sai jälle üle pika aja jälle helistatud, et nüüd on jälle korras, lähme päevaga edasi, et noh umbes selline on see suhtlus /.../.*

Ometi on Carola puhul olukord keerulisem, kui seda on näiteks mõnel teisel juhul. Siin on näide, kui Carola on jälle proovinud isaga suhet luua, mis aga taaskord ebaõnnestus ning millised tunded sellega seoses tekkisid:

*/.../ siis oli nagu minu jaoks selge pilt, et noh, et ma ei saagi sellise inimesega suhelda, temaga noh, temaga normaalselt läbi saada, sest, et ma olen ainus pool, kes on üldse kunagi on tahtnud /.../ kuni sinnamaani välja, et ma mõtlesin vahepeal, et äkki ta tahtis poega või ikka hakkad ma ei tea õhtul ei tule und ja hakkad mõtlema /.../ . Ja nii Carola juurdleski, et mis küll võiks olla põhjuseks, et isa teda tõrjub. Ta arutleb nõutult: */.../ et mingi põhjus peab ju kusagil olema /.../ äkki ma tegin midagi valesti /.../ ma olen talle väga palju vabandusi otsinud ja ma olen ise hästi palju kontakti otsinud. Mida ma ei täna ei mõista, aga noh, nooremana ma ikkagi ootasin seda, et ta ütleb mulle, et sa oled midagi hästi teinud /.../.**

Ja nüüd täiskasvanuna Carola tõdebki, et */.../ ma tunnen, et mul pole kunagi isa olnud, seega ei saa ka olema sellist aseainet, mul ei ole seda otseselt vaja. Mul oli seda 5-lt vaja, mul oli seda 13- lt ja 16-lt /.../ et aeg on möödas, mul ei ole tegelikult teda enam /.../ see koht [isa] lihtsalt jääb tühjaks minu jaoks (.) seega ma ei hakka ka (.) ma arvan, et ma ei hakka enam kunagi kedagi isaks kutsuma /.../ et võib-olla minu loo puhul ongi jah see üks asi, mis kõlama jääb, et saab elada küll koos, aga see ei tähenda, et need suhted on olemas /.../ et see on õudne tegelikult /.../.*

Ja nõnda on Carola bioloogilise isaga seotu endast eemale mõelnud: */.../ kõik asjad, mis sarnanevad mu isaga on punased lipukesed /.../ kõik mida ma hetkel näen ja mis meenutab teda kuni sinnamaani välja, et kellegil on temaga sama lõhnaõli, mind häirib see /.../ ühised jooned, et neid ka kindlasti ka on, aga isegi kui ma leian midagi, mis on kasvõi natukenegi sarnane, siis mulle tundub, et seda peab muutma /.../ mulle nagu ei sobi see /.../ ma ei taha absoluutselt olla ei sarnane ega isegi, isegi ei taha mõelda, et ma olen mingeid otsuseid tema*

järgi teinud või mis iganes, et ... jah ... ma arvan, et see on mis on väga erinev [teiste lugudega võrreldes] /.../.

Ka Bertal on veel väga hästi meeles, miks suhted bioloogilise isaga hääbusid: */.../ et kala tekkis sealt /.../ teda ei olnud mu jaoks, ta oli ära /.../ alguses ma suht palju nagu tahtsin ise et kuule suhtleme, saame kokku ja värki ja, aga siis oligi, et tekkisid sellised olukorrad [isa ei näidanud huvi kohtumise suhtes] /.../ siis ma kuidagi ise ka järjest kasvasin suuremaks ja kuidagi see, see eemaloleku periood nagu läks pikemaks ja siis kuidagi see kaduski ära /.../ või kuidagi ise võtta initsiatiivi, siis ilmselt oleks olukord olnd teine, aga kuna ta ongi, no oligi, et kadus lihtsalt ära, siis mul ka ei tekkinud nagu mingil hetkel ja kuidagi nagu kasvad võõraks või nagu eemale /.../ .*

Eelpool on kirjeldust leidnud isad, kes tütarde sõnul ei ole ilmutanud huvi suhte ülalpidamise suhtes ning seetõttu on jäänud isade osalemine tütarde elus passiivseks. Ka Diva lugu sarnaneb eeltoodule, kuid arvavat olevat üheks põhjuseks ka asjaolu, et isad tunnetavad, nagu neil ei ole õigust või siis hoopiski, et ei osata suhelda. Diva rääkis nii bioloogilise kui ka mittebioloogilise isa suhte põhjal ning tõi välja, et:

/.../ et nad tunnevad, et neil ei ole kuidagi õigust küsida, kuidas mul läheb või uurida või et mingisugune siuke „ah mis ma ikka“ on nagu hästi tugev /.../ minu puhul on, et loomulikult tunnen huvi /.../ selles suhtes ma ise nagu mõtlen, et ma ise peaksin olema /.../ aktiivne pool suhtluses /.../.

Hildal on sarnane lugu eelmisega, et ta bioloogiline isa on ta elust eemaldunud, suhe tütreaga hääbunud. Hilda ise kirjeldab, et tal on tunne, et ta isa nagu tahaks suhelda, aga ta ei oska:

/.../ mul on nagu selline tunne, et tal on selline tahe, aga ta lihtsalt ei oska. Ta nagu noh, selles suhtes, et ta ikkagi nagu vahepeal nagu üritab midagi suhelda, aga võib-olla ta siis lihtsalt nagu ise on nagu-nagu selles suhtes võib-olla, nagu natuke närvis või midagi kuna me ei ole nii kaua suhtlenud, siis ta ei oska muga millestki rääkida või ma ma ei kujuta ette /.../.

Divi puhul tuleb lisaks isade oskamatusetele mitte suhelda ja kontakti hoida veel juurde ka isade omavahelise dilemma küsimus:

/.../ bioloogilise isaga on just see /.../ ta ei taha kunagi seda isa rolli kui sellist mu kasuisalt ära võtta /... / ma kuidagi tunnengi, et /.../ ta nagu ei oska end positsioneerida minu elus mingil määral /.../ lihtsalt minu jaoks on see mõnes mõttes arusaamatu, et nad seda ei küsi, noh eriti kasuisa, et kui ta ikkagi panustas päris palju sellesse nagu minu kasvamisenisse ja

sellesse inimeseks saamisenesse, et kuidas ta siis nagu mingil määral ei huvitu sellest, et kas see, mida ta nagu panustas, kandis ka vilja /.../.

Hilda elus, nii palju kui ta ise mäletab, et väiksenä, kui ema ja isa lahutasid, oli tal oma bioloogilise isaga tihe kontakt. Aga siis, isa tööleminekuga seoses, suhted häabusid. Mõneti võib seda kirjeldada sellise eemaldunud isa kujuga: */.../ pärast seda kui mu vanemad lahutasid /.../ sellest ajast mäletan seda, et siis ma käisin hästi palju tema juures, siis tal oli vahepeal üks teine elukaaslane, temaga ma sain ka väga hästi läbi /.../ selles suhtes palju suhtlesime, aga siis mingil hetkel see nagu, kuna ta käib mingi [välisriikide nimed], kus iganes tööl käinud, nagu need eestlasest „kalevipojad“ ikka, et siis kuidagi sellepärast ilmselt vajus suhtlus natuke /.../.* Isa eemaldumine lisaks ta töölkäimisele oli seotud ka Hilda enda tunnetega. Vanemaks saades hakkas Hilda mõistma, kuivõrd negatiivne on ta isa maailmasuhtumine. Ise kommenteerib ta nii: */.../ ta on selline minu emale hoopis nagu vastand selles suhtes, et ta on selline hästi nagu negatiivne ja selline noh, kõik on alati paremini seal, kus teda ei ole, et see on nagu põhimõtteliselt moto tal, ma ei tea võib-olla selletõttu on ka see suhtlus natuke ära vajunud /.../.* Eeltoodu näitab mõnes mõttes ka seda, et isa ei ole isegi üritanud oma negatiivset suhtumist parandada, vähemalt tütre nimel ning pigem laseb suhtel häebuda.

Valusad kogemused pärisisaga ja rõõm kasuisa üle

Frida aga kirjeldab seda valu- tunnet, mis on tekkinud üksikvanemaga kasvamise tagajärjel. Rääkides oma bioloogilisest isast, siis lapsena oli lõbus ja tore isa, kuid nüüd juba täiskasvanueas ei tundu kõik nii tore ja hea: */.../ nagu ma nüüd tagasi mõtlen siis (.) pigem selline vastutustundetud võib-olla käis sinna juurde. Et lõbus oli tavaliselt. Aga hiljem hiljem nagu ei olnud enam nii lõbus ka, et siis ta nagu põhjustas sellist kurbust (.) /.../ valu võib-olla ka /.../ /.../ selles suhtes, et see, et ühe vanemaga kasvanud laps (.) see kindlasti natukene teismoodi käitub või on ja võib-olla ka see nagu teismelise eas, selle valu nagu põhjustamine /.../ oli pigem depressiivsus, ärevus, et sellised nagu asjad, mis lõid nagu rohkem välja. Need on hästi sellised suured minu jaoks sellised suured teemad, mis võib-olla nagu kõige rohkem mõjutavadki /.../.* Aga siis muutus kõik, kui Frida ellu astus kasuisa: */.../ siis nii-öelda see võttis päris palju harjumist, et keegi nii-öelda minu ja ema eest hoolitseb. Ja et kellegil on (.) nagu ütleme, et isegi ma ei ole ju ta bioloogiline laps ju, et sellele vaatamata nagu piiritu armastus või selline piirideta armastus, keegi nagu hoolib ja ja see andis päris palju sellist*

turvatummet juurde ma ütleks. Ja enesekindlust ma arvan, et tegeleda oma nii-öelda selliste uute unistustega, ee, jah, see andis päris palju sellist julgust juurde, ja vähendas ka depressiivust ja ärevust /.../

Tegelikult oli ka siin väga palju mõju ema tunnetel: /.../ eks harjumise aeg ilmselt oli, aga millegi pärast kohe nagu nii-öelda, kohe, ma usaldasin oma ema /.../ Ja ütleme nii, et kui ema nagu oli kindel oma otsuses, siis ma usaldasin teda ja- ja kui tema tundis ennast turvaliselt, ja ma nägin, et järjest õnnelikumaks muutus ja rõõmsamaks, siis olin ka mina rõõmsam. Et eks sel ikka mõju on /.../.

Frida on teinud oma elus otsuse ega suhtle bioloogilise isaga enam üldse. Ise kommenteerib ta nii: /.../ bioloogilise isaga enam üldse ei suhtle, see on juba teismeeast /.../ nii nagu minu ja võib olla ka isa enda selline nagu otsus mõnes mõttes, et minul ei ole mingist hetkest enam mingit huvi temaga suhelda, sest ta tegi meile väga palju haiget ja ta ise õnneks ei ole ka nagu, ma ütlen õnneks, ei ole enam rohkem meiega ühendust võtnud. Ma ei teagi millal viimati ma temaga suhtlesin, see oli kui ma olin [teismelise eas] /.../.

Rõõm selle üle, et isa on olemas

Kui lugu kokku võtta, siis näiteks Berta mõtleb, et /.../ ma arvan, et mu isa on tegelikult hea isa, aga lihtsalt noh ainus asi, mis võib-olla puudu on, on see isiklik siuke nagu noh (.) mmm (.) no ta on siuke kinnine oma mullis vähe (.) et see nagu jääb puudu /.../.

Aga Diva esitleb oma rõõmu mitme isa üle ja toob välja lapsepõlvemälestuse, mis väga palju võtab kokku isa rolli kirjeldamise: /.../ ma olingi oma bioloogilise isaga, läksime kuhugile ja sõitsime liftiga, ja siis mina olevat aa, vist oligi, et nagu ma olevat suure-suure suuga öelnud, et kuulge, mul on ikka väga vedanud, et selle asemel, et mul oleks nagu üks isa, on mul vist viis [naerab] /.../ Ma lugesin ka oma vanaisa ja oma kaks ristiisa sisse /.../ ma olin jah hästi õnnelik selle üle, et lausa viis! /.../ tol hetkel ilmselt see, mida ma tundsin, et kuidagi, et nagu kõik jagasid, et igalühel meist oli nagu oma oma ülesanne minu elus /.../ oli vanaisa oma kōdimasinate ja niisama nagu lõbusate lugudega /.../ oli bioloogiline isa, kellega oli lihtsalt lahe, tore kui me käisime kuskil väljas, või niimoodi saime kokku /.../.

Ene aga tõdeb realistlikult, et /.../ selles mõttes mul on läinud hästi, mul ei ole pidanud seda (.) et pole olnud seda normaalsust, kus on olnud üks ema ja üks isa või üks kaklev isa ja teine kaklev ema, et alati on normaalsus see, mis praegu on. Et selles mõttes mul on vedanud, et mul on hea meel, et nad jõudsid sellele järeldusele pigem varem kui hiljem ja, et noh

mõlemad on õnnelikud oma uutes suhetes /.../. Selles tõdemuses kiirgub rahulolu, et isa ja ema lahkumine siiski rahulikult lõppes.

Diva loos aga tuleb taaskord esile rõõm selle üle, et isa on olemas olnud ning realselt lapse elus osalenud. Diva rääkis nii oma kasuisast: */.../ et ta ikkagi oli ja viitsis tegeleda minuga nagu tema mingi päris laps või nii /.../.*

Hilda, kes peamise aja oma elust mittebioloogilise isaga on kasvanud, arutleb lõpuks, et milline inimene küll temast oleks tulnud, kui ta ei oleks elanud nii nagu ta elas:

/.../ praegu ma ütlen, ma ei tea mis inimene minust oleks tulnud, kui ma oleks nagu näiteks emaga kasvanud, kui oleks näiteks niimoodi olnud, et hooldusõiguse saanud minu isa, siis ilmselt ma ei õpiks /.../ ja ei elaks korteris praegu /.../ ning viitab ka pärisale ja tõdeb, et /.../ mul on olnud kindlasti praegu palju rohkem võimalusi, kui mul oleks olnud temaga, selles suhtes, kuid mu pärisisa suhtumine on, et igal pool mujal on parem kui siin, kus tema on, siis ta üritab alati midagi paremat, aga ma usun, et tänapäevases maailmas on üsna keeruline leida midagi seda paremat kui sa ise väga nagu ei ürita seda luua või sa ei ürita ma ei tea seda endas arendada südamest /.../.

Isata elamine

Kui Frida oli oma looga lõpule jõudmas, tõusetus keelele küsimus: */.../ huvitav teada kuidas ja kui palju nagu on ema on ikkagi täitnud seda isa rolli [Naer].* Ometi toob ta veel välja, mida ta ise tunneb, et isata elamine on kaasa toonud: */.../ ja võib-olla mõnes mõttes see, mis isata elamine nagu on toonud, et mõnes mõttes ongi keeruline jagada vastutust ka enda suhtes. Et ma tahan nagu kõik ise teha ja arvan, et kõike peabki ise tegema ja ise hakkama saama /.../ võib-olla selline nagu mudel on jäänud mulle, et ma isegi ei mõtle selle peale, aga aga see automaatselt tuleb ja see on nagu midagi, millega ma pean teadlikult koguaeg tegelema, et teistmoodi nagu tundma /.../.*

Andeks andmine

Gerda loos tuleb eelkõige see esile, et andeks andmine on võimalik. Ka Gerda loo puhul ületas bioloogilise isa tähtsus mittebioloogilise. Ja seda isegi siis, kui bioloogiline isa on olnud vägivaldne. Antud loos kerkib esile, et on perekondi, milles vägivald on nii-öelda norm. Nõnda see oli Gerda peres: */.../ ma mäletan, et ma suhtusin oma isasse pigem aukartusega. Et nagu realselt kartsin teda. Sellepärast, et ta (.) ta kippus natukene*

vägivallatsema vahepeal [Ebalev naer], aga ma ütlen ausalt, et väiksena ma ei näinud seda kui midagi ebatavalist, sest terve meie pere oli pool vägivaldne, kui niimoodi võib öelda. Et see oli minu jaoks nagu normaalne /.../ ja praegu ma ütleks, et ma teda enam nii füüsiliselt nii väga enam ei karda, aga vaimselt ta kipub ikka terroriseerima. Aga ma armastan teda ikka väga väga palju ja ta on mulle väga väga armas minu jaoks /.../.

Täna sel päeval on Gerda tunded oma bioloogilise isa vastu kahetised: /.../ praegu on see, ma ütleks füüsiline oht on nii-öelda ära kadunud, ta saab aru, et ma olen suur inimene juba ja tal ei ole enam midagi nii väga teha selles osas, aga-aga väiksena, ma mäletan, jah, et ma hästi kartsin teda /.../ ning mõtleb ikka oma mineviku peale: /.../ ta oli samas kõige suurem iidol minu elus või siuke kindlusobjekt, aga aga ma ikka kartsin teda sellepärast et peksasaamine ei ole tore asi [Naer] /.../ see kõlab natukene valesti kõrvalt kuulajale, aga seal on, seal, kaks külge, üks on see vägivaldne külge ja teine on see, kus ta on igapäevases elus olnud nagu kõige parem isa maailmas, kes viib mind kohtadesse, kuhu ma tahan minna. Ma rääkisin talle lapsena, et ma tahan, ma tahan hakata viulit õppima, ja siis ta ostis mulle kolm plaati viuldajaid, et ma saaksin kuulata, kuidas viuldajad viuldavad ja siis sean endale eesmärgid ja siis aitas mul igapäev kodutöid teha ja istus minuga rahulikult ja oli nagu hästi hästi toeks, aga tal oli see vägivaldne pool ka, et seal on nagu kaks külge /.../.

Kokkuvõte

Analüüsi käigus ilmnes, et isa ja tütre vahelised suhted ning side ei pruugi ka aastatega kaduda. Ometi ilmnes, et emadega ollakse lähedasemad kui isaga ning ilmnes ebamugavustunnet isaga suhtlemise ees. Ebamugavustunnet lisasid ka erinevad dilemmad. Dilemmade teke oli käesoleva töö üks huvitavamaid leide, lisaks oli huvitavaks teabeks, milliseid lahendusi lapsed selle puhul rakendasid. Nii tuligi esile, et dilemma võib tekkida selle üle, kuidas isasid nimetada siis, kui viibitakse kõik koos. Dilemma tekkis ka seal, et laps ei julgenud oma pärisisale rääkida, et tal on samal ajal ka kasuisa, st. et emal on keegi teine. Teatud dilemma koht oli ka valikute tegemine, et kas elu jätkub ema või isaga või kus ja millist sündmust kellega veeta. Ja üheks dilemmaks oli ka küsimus, et kumb isa siis tütre altari ette viib, kas kaks isa või hoopis ema.

Kurvaks sõnumiks analüüsis oli see, et osad isad, hoolimata tütarde jõupingutustest isaga suhte säilitada, ikkagi eemalduvad ega ilmuta huvi või oskust tütre elus püsima jääda. Siinkohal tulebki esile kasuisa perre vastuvõtmise aspekt. Sõltuvalt küll suhtest, aga võib

juhtuda ka nii, et kasuisa jääbki seda põhilist isa rolli täitma ning bioloogiline isa kaob või mõeldakse elust välja. Huvitavaks oli ka see, et nüüd täiskasvanuna on hakatud juurdlema selle üle, et kui palju ema on selle kõige juures, st. ilma isata elu, isa rolli täitnud. Analüüsi käigus ilmnis, et veresugulus või mitte, soojad või jahedad suhted, isa peeti oluliseks ning arvati, et isa peab elus olema. Siiski ei sobitunud isa rolli igäüks ning sageli oli see kasuisa, keda nii-öelda omaks ei võetud. Huvitavaks leiuks oli ka see, et lapsed andestavad ning hoolimata valusatest mälestustest, suhe bioloogilise isaga oli soe ja lähedane. Samas ilmnis ka vastupidist. Siinkohal toon esile, et üldjuhul on tähtsustatud ema rolli ja lähedasi suhteid tütreaga, minu töös ilmnis, et võib olla ka vastupidi. Lõbusaks teadmiseks oli see, et nii mõnigi uuritavatest kogeb, et kahe isa olemasolu on olnud pigem õnnistus ning väga hea kogemus tuleviku jaoks.

5. Aste. Abstraktsioon: sarnasused ja erinevused isade konstruktsioonides

Analüüsi viiendal astmel võtan kokku eelnevalt käsitletud teemad ja püüan nendest abstraherida sarnased märgid, mille alusel noor täiskasvanu võtab isa omaks ning milliste märkide alusel teda omaks ei võta. Lisaks isade kirjeldustele lähtun siin sellest, milliseid omi mõtteid, tundeid ja välist käitumist nad ühe või teise isa kujuga seostavad.

Analüüsi käigus ilmnis, et hea isa on see, kellega on lapsel turvaline ning hea olla, kes teda toetab ja on tema jaoks olemas kui laps teda vajab. See vajadus ei kao ka aastatega. Isa on isik, kes kutsub lastes esile häid tundeid ning laps väärtustab teda isana. Isa võidakse hellitlevalt kutsuda issiks. Analüüsi käigus ilmnis, et hea isa ei pea tingimata olema veresugulane ning isaks võib olla ka kasuisa.

Isaks aga on raske pidada isikut, kes ilmub lapse ellu ootamatult, kellega ei teki emotsionaalset lähedust, kelle suhtes ta mõtleb: et ta on lihtsalt ema mees, ta on võõras jmt. Isegi kui suhted oma kasuisaga on head, siiski mõnel juhul või eluetapil võib laps kogeda trotsi selle „võõra“ suhtes.

Analüüsi käigus ilmnis, et eelkõige oma pärisisaga üritatakse suhteid säilitada, ka taastada, ning olukord võib kulmineeruda sellega, et minnakse vastamisi oma emaga. Aga mitte alati ei õnnestu suhete hoidmine või otsimine isaga valutult - taasleidmine on keeruline ning laps põrkub isa tõrjuva hoiakuga. Ilmnis ka seda, et isad ei oska suhelda laspe vajadustele vastavalt distantseerunud kontekstis ning seetõttu on ka lapsel endal suhete hoidmine isaga keeruline.

Analüüsis ilmnes, ja eeltoodult mitmeid kordi mõista antuna, et isa on isik, keda tahetakse oma ellu, hoolimata sellest, kas ollakse koos, kunagi koos elatud või lahku mindud. Isa on see, kes teeb perest pere ja peab olemas olema.

6. Aste. Teoreetilise mudeli loomise asemel: isade pärand

Fritz Schütze analüütilise mudeli 6. astmel toimub analüüsitulemuste põhjal mudeli loomine, mis sisaldab endas ühelt poolt saadud tulemuste ja teiselt poolt kirjandusest teadaoleva kokkuvõimist (Fernandes jt., 2015). Käesolevas uurimuses leidsin otstarbeka olevat lisada arutlevaid lõike juba analüüsi sisse ning möönan, et päris uue teoreetilise mudelini oma analüüsiga siiski ei jõua. Selleks oleks vaja lisaanalüüsi, mida käesoleva töö maht ei võimalda. Sain oma otsuses toetust Fernandes jt. (2015), kes samuti oma analüüsi lõpus leiavad, et Schütze mudeli kuuenda astmeni ei pruugigi alati jõuda. Siiski soovin oma uurimust kokku võtta noorte täiskasvanute sõnumitega isade pärandist. Nad rääkisid sellest, mida nad on oma isalt õppinud, mida isad on iseseisvaks eluks neile kaasa andnud. Sarnaselt eelnevaga kondenseerin kõigepealt andmed ning seejärel teen kokkuvõtte.

Alma on saanud oma kasuisalt kaasa ajaloo huvi ning teda hariti kultuuriliselt mitmekesiselt. Lapsena tekitas see vahel tuska, sest oleks ju tahtnud pigem rannas peesitada, kui et hoopis mööda varemeid või muid vaatamisväärsusi väisata. Ta ise tõi välja ühe toreda seiga, mis pajatab, kuidas ta juba lapsena maailmaga tutvus:

/.../ me siiani räägime sellest, kuidas (.) ma sain kunagi kingituseks /.../ vanalinna puzzle, ja siis me võtsime selle puzzle karbikaane ja siis me käisime vanalinnas ringi, ja me tegime nii mitu korda /.../ mulle meeldis kui ta viis mind linnamuuseumi ja rääkis /.../ ja rääkis /.../ ma arvan, et ma sain sealt väga tugeva ajaloo huvi /.../ ta tahtis mind väga kultuuriga harida /.../ teisel isal on see täiesti olemas, aga ta ei jaganud seda niimoodi minuga /.../.

Oma bioloogiliselt isalt sai Alma oma huvi tegeleda spordiga ning musikaalsuse, mida Alma ise arvab, et sai geenidega kaasa. Veel on söögitegemine see, mille juures bioloogiline isa on andnud kindluse katsetada ja teha erinevaid roogasid ning kombineerida maitseid: */.../ temalt ma juba geenidega sain tegelikult (.) musikaalsuse, mis on mulle väga /.../ väga oluline olnud elus ja tegelt tõesti ta on väga hea kokk /.../ Ta kuidagi (.) tunneb neid maitseid*

*ja teab, mis kokku sobiksid, ja see on pannud mind niimoodi julgelt tegelt süüa tegema /.../.
Ka Hilda on saanud oma pärisisalt kaasa huvi kokata: /.../ ma arvan, et pärisisalt /.../ sain
selle kokanduse huvi, et ma arvan, et sealt see tekkis (.) ma pole selle peale varem mõelnud,
ma praegu tulin selle peale (.) see on päris huvitav avastus /.../.*

*Rääkides sellest, mida isad on tütardele kaasa andnud, siis näiteks Berta avastas selle
käesoleva uurimuse käigus, tõdedes: /.../ ma hakkasin seda mõtlema (.) et minu jaoks uus
idee, enne kui ma seda isa rolli kirjeldasin (.) et mis on ju tegelikult palju räägitud, vanemad
annavad oma partnerivalikus nagu sellise eeskuju nagu tihti on, et otsitakse sellist meest
nagu su isa onju (.) ma hakkasin praegu mõtlema, et tegelikult vist, üsna, mul on samamoodi
/.../ samal ajal näiteks oma kasuisa (.) ee (.) ütles pigem, et vastupidiselt [Naer], et
missugust nagu partnerit ei tahaks (.) et siuke täiesti vastupidine, temperamentne mitte liiga
intelligentne ja siuksed asjad nagu /.../.*

*Carola loos selgub, et tema on oma bioloogiliselt isalt kaasa saanud oskuse inimesi tunda.
Ta kommenteerib seda nii: /.../ mu isa /.../ see on positiivne asi, mille ma sain isalt kaasa,
on suurepärane oskus inimesi lugeda, sest tegemist on nii keerulise inimesega, kes paraku
ka mingid aastad oli kas antidepressantide või alkoholi mõju all ehk siis ma pidin väikse
lapsena oskama teda lugeda kilomeetri kauguselt ja teadma täpselt millal ma võin midagi
küsida ja kas ma üldse võin praegu läheneda (.) /.../. See on lausunud negatiivse alatooniga,
kuid Carola enda jaoks on see pigem siiski väga tugev omadus, mille ta tänu isale on kaasa
saanud. Midagi lõbusat on siiski ka /.../ ja tema õpetas mind uisutama (.) et võib-olla ainus
asi (.) et selle ma olen nagu kaasa saanud (.) üks väga tugev asi ja teine üsna tavaline asi
/.../.*

*Nii-öelda elulise oskusena sai Carola ka oma kasuisa käest, kellelt tüdruk sai inspiratsiooni
endaga tegelemiseks ning oskuse rahu säilitada ka kriitilisesmates situatsioonides. Kuna
Carola puhul on isa rolli täitnud enamjaolt ta vanaisa, tõi tüdruk välja, et vanaisalt on ta
saanud kõik, kommenteerides nii: /.../ ja oma vanaisalt ma olen kõik saanud [naerab] sealt
tuleb see ma ei tea jube must huumor ja kõik sellised asjad /.../.*

Ka Gerda puhul võib rääkida, et oma mõlemalt isalt on ta kaasa saanud mõnes mõttes inimeste tundmise, aga ka häid nõuandeid. Üks on see, et ei tohi lasta endale liiga teha ning teine see, et ei ole mõtet liigset energiat kulutada igale asjale, mis osutub kättesaamatuks, sest see ei pruugi olla kõike seda väärt: /.../ *ee, pärisisalt näiteks see, et ei tohi lasta teistel endast üle käia. Sest mingi aeg ta hakkas seda ka mulle õpetama, alguses et ma laseksin endast üle käia [naer], aga siis ta näitas mulle vastupidist võtet nagu /.../ aga kasuisalt ma olen võtnud kaasa selle, et ma vist ei viitsi inimestel järgi joosta ütleme /.../.*

Hilda loos ilmneb, et tema on õppinud oma bioloogiliselt isalt, kuidas teatud moodi ellusuhtumine on väär ning mõttetu: /.../ *ma arvan temalt ma olen lisaks saand ka selle, et kuna ma olen näinud seda suhtumist, et kuidas igal pool mujal on parem ja kuidas kõik temal on halvasti, et see mind ei juhiks /.../ , et ta väga hindab seejuures oma kasuisa, kes üritab Hildas eeltoodut muuta: /.../ ja kasuisalt, kindlasti olen saanud selle, et ta tahab mu 'st, välja juurida minust seda ei- suhtumist, et kuna ta ise on hästi töökas, siis (.) sealt on väga palju seda tulnud ja siis võib-olla ettevõtlikkust või asja /.../.*

Diva loos tuleb välja, et bioloogiline isa on olnud talle eeskujuks erinevate tööde tegemise juures, õpetanud sellist nii-öelda *maapoisi tarkust*, aga ka inimesetundmist, nagu Diva ise kommenteerib: /.../ *ta on ise hästi siuke maalähedane, võib-olla ise teeb remonti ja on siuke, asjatab ja teeb hästi palju asju ise /.../ mis ta mulle andnud on /.../ siukest maapoisi tarkust mingil määral, et need on hoopis teised nipid, mida sa seal oskad ja kuidas seal nagu inimesi tundma õppida /.../ tema nagu ongi siukest maalähedust toonud minu ellu ja nagu õpetanud siukest kõige ehtsamat ligimesest või inimestest hoolimist /.../.* Palju ei erine ka ta kasuisa, kes õpetas tüdrukule, et perekonda peab väärtustama nii heas, kui halvas:

/.../ kasuisa (.) nagu näitas mulle läbi selle seda, et sa võid olla ka nagu ülejäänud maailma suhtes nagu võib-olla natuke nagu siuke, noh, kas just vaenulik, aga pigem nagu ebasotsiaalne või isegi kui sa ei oska suhelda nendega, siis et nagu oma oma perega ja oma nagu lähedased inimesed, siis nende jaoks võiksid nagu hoida alati ukse lahti ja nagu hoida ennast avatuna või-või kuidagi siukest suhtlust lahti /.../. Lisaks, mis on veel käesoleva uuringu lõikes oluline Diva jutust: /.../ *näitas mulle seda asja teoreetiliselt /.../ et su perekond ei ole need inimesed, kes on su umbes sama verd vaid ongi need inimesed, keda sa valid nagu sõprade ja inimeste puhul on onju, et tema nagu selles suhtes oli kõige ehtsam*

näide sellest mingil määral, et seda nagu on võimalik teha ja see sõltub ikkagi sellest kellega sa oma elu oled otsustanud siduda mitte nagu sellest kes on noh et sa oled nüüd umbes minuga ühte verd, see on ka oluline, aga see on nagu teistmoodi /.../.

Perekonna väärtustamise on endale mõlemalt isalt kaasa saanud ka Ene: */.../ enda isalt nii-öelda pere väärtustamise. Et isegi kui kui- kui mulle käisid ajudele, et ma pean ma valima ja et sünnipäevadel peab kohal olema ja niiedasi võib-olla ma ei ole nii äärmuslik, kui isa, aga võib-olla see-see aeg perekonna esikohale seadmine ja üldse see, et saaks aru, millised need pereväärtused on ja kuidas peaks perekond toimima /.../ ja /.../ võib-olla üks asi, mida mu kasuisa ikka alati korrutab, et lõpuks on alati, kelle peale sa saad loota, on alati sinu pere /.../.*

Isadelt kaasaandidena on kirjeldatud ka teatuid isiksuseomadusi, nt. Frida, kes leidis, et tema on kasuisalt saanud täpsuse, põhjalikkuse ja tasakaalukuse. Frida, kellele isa rolli on etendanud ka vanaisa, sai kaasa sealt julguse katsetada ning proovida uusi väljakutseid, aga ka üldise töökultuuri. Ka Frida puhul tuli välja, et ta ei oskagi nimetada, mida oleks saanud pärisisalt, arvas, et geenidega võis pärida isalt mõnetise hulljulguse, kuid ka huumorimeele. Enda sõnul: */.../ et need on asjad, mida mu emal nii palju ei ole /.../.*

Analüüsi käigus selgus, et kahe isa olemasolu võeti ka kui head kogemust tulevaseks eluks. Nii mõtleb Alma, kes leiab, et täiskasvanuna on ta hakanud seda mõistma ja analüüsima, kuigi lapsena, kõige selle keskel, on olnud segaseid, aga ka ärevaid tundeid:

/.../ „see kahe isa olukord“ /.../ nüüd ma mõtlen ja isegi siis juba põhikooli lõpus ma hakkasin mõtlema, et aga see on ilmselt mulle nii hea kogemus nii-öelda tulevikuks /.../ ma olen noh, ikkagiii turvalises keskkonnas üles kasvanud laps, siis et terve mõistusega nii-öelda ja ma tulin sellest kergesti välja, aga aga siis mul lihtsalt vedas, ütleme siis nii, et mõni teine, mõnele teisele inimesele oleks see palju raskemini mõjunud, et see on minu jaoks tänasel päeval kõige olulisem /.../.

Kogemusele lisaks tuli välja ka puhas rõõm, mis väljendus näiteks Alma loos, kes rõõmustab, et ta ümber on nii palju temast hoolivaid inimesi, kommenteerides nii: */.../ ja*

mulle väga meeldib, noh ongi, et näiteks kui mul on sünnipäev, siis ma kutsun kogu oma suure kärgpere /.../ suur suur kirju perekond ja väiksena oli nii raske mõista ja hoomata /.../ et tahaks lihtsalt seda normaalset perekonda, aga nüüd ma mõtlen, et nii tore, et mu ümber on nii palju selliseid armastavaid inimesi /.../. Siin võib näha, et kahe isa olemasolu on olnud lapsepõlve, aga eelkõige perekonna mõistes eelkõige rikastav kogemus.

Vahekokkuvõte

Sinkkonen (1998) on toonud välja, et lapsed on vastuvõtlikud ning neile meeldib omandada uusi oskusi, kusjuures lastel on kindel usk, et täiskasvanud tahavad oma oskusi nendega jagada. Käesoleva uuringu raames ilmnnes, et sageli olid tütre ja isade ühised tegevused seotud alaga, milles isa ise meelsasti osales või oli oskusi, olgu selleks siis sport või kultuur. Eelmainitud oskused ja omadused kandusid edasi tütrele, mida toodi välja ka intervjuudes. Huvitav oli see, et väga mitmed said kaasa pigem selle, et oma st. uuritava kogemusest endast lähtudes soovitakse tulevikus käituda, toimida ja kogeda teisiti, nt. negatiivne maailmasuhtumine, inimeste usaldamine jmt. Töös tuli välja ka see, et isad on väärtustanud perekonda, traditsioone, mis on kujundanud ka tütre väärtusi. Kui muidu oli ikka see, et bioloogiliselt isalt anti kaasa ühte ning mittebioloogiliselt teist, siis ühel juhul ilmnnes, et nii bioloogiline kui ka mittebioloogiline isa õpetasid tütrele samu väärtusi. Huvitavaks asjaoluks oli veel see, et bioloogiliselt isalt nimetati annina nii-öelda geenidega kaasasaaduid omadusi, mitte niivõrd tegemisi või omandatud oskusi.

4. Kokkuvõte ja järeldused

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli esitada noorte täiskasvanute narratiivsed käsitused oma isadest. Töö teoreetiliseks lähetkohaks oli sotsiaalkonstruksionistlik lähenemine ning andmete kogumisel lähtusin kogemuskesksest narratiivikäsitlusest. Intervjueerisin 8 bioloogilise ja mittebioloogilise isa kogemusega naist vanuses 20-25 eluaastat.

Põhitulemuste esitamisel lähtun järgnevalt kolmest küsimusest, mille endale uurimuse kavandamisel esitasin.

1. Milliseid tähendusi annavad tagasivaateliselt noored täiskasvanud isadele?

Analüüsi käigus selgus, et isa on isik, kes peab olema olema, isa on norm. Isa on tugevate õlgadega isik, kes osaleb ja panustab lapse ellu. Ilmnes, et isa on turvaline nõuandja, kes seab piire ning kelle sõna loeb. Isa on „sild välismaailma“ ning isa on pidepunkt, kust laps võib maailma väljuda ja jälle tagasi tulla, teades, et ta on teretunud. Isalt oodatakse füüsilist ja psüühilist kohalolu ning alati ei olegi primaarne, et oleks bioloogiline side. Oluline on see, et isa oleks olemas ja valmis reageerima, kui laps teda vajab. Kui aga eeltoodu jääb katmata, võivad laps ja isa teineteisest võõranduda, suhted hääbuda ning katkeda sootuks. Siin ei pruugi olla kasu sellestki, et laps teeb katseid oma isaga suhelda, sest vastaspoolt lihtsalt ei ole.

2. Milliseid tundeid, mõtteid ja väliseid reageeringuid kutsub lapses esile isade vahetumine?

Analüüsi käigus selgus, et bioloogilist sidet peeti tähtsaks. Pea kõik uuritavatest kirjeldasid kasuisa tulekut keerulise või segase ajana, seda eelkõige uuritavate endi teismeliseeas. Uuringus osalejad tõid esile vägagi värvikaid sündmusi, mida kogeti ja väljendati ajal, kui nende ellu astus uus vanem, so. sotsiaalne isa. Enamjaolt päädis tütre ja kasuisa suhe kas diplomaatilise suhtena või laps ei aktsepteeritud teda üldse. Oluline asjaolu oli ka see, et mittebioloogiline isa ei teinud takistusi lapse suhtlemiseks oma bioloogilise isaga ning lastel oli selleks võimalus. Takistusi bioloogilise isaga suhtlemisel ei teinud ka emad. Kuigi enamus osalejaid hindas oma suhet emaga väga lähedaseks, said ema emotsioonid ja otsused nii mõnelgi juhul lapse käekäigu juures arvestavaks: ema negatiivne hoiak isa suhtes peegeldus ka lapses, ema otsus uue partneri valikus sai lapse jaoks vastuvõetavaks.

Ainult paari vastaja puhul ilmnis, et nende elus on kogu aeg olnud kaks isa ning see on nende jaoks olnud pigem rikastav kui negatiivne kogemus, olgugi, et segaseid tundeid tuli aegajalt ette ka neil. Oli ka juhtumeid, kus laps võttis sotsiaalse isa rõõmuga vastu ning veresugulus ei olnud oluline. Pigem oli oluline see, et laps tundis isapoolset hoolimist ning armastust. Samal ajal esines ka olukord, kus tütar ise oli isa kuju enda jaoks kustutanud ning isa kuju ei asendanud ei vanaisa, sotsiaalne isa ega keegi teine.

3. Milline on isade pärand lapse iseseisvaks eluks?

Isa ja lapse suhete puhul rõhutasid noored naised seda, et isad on ikkagi need, kes annavad tütrele edasi selle maailmavaate välisilma kohta, aga on ka esimene kokkupuude üldse mehega. Tänu isale teeb tütar oma partnerivalikud ning tänu isale tütar kujuneb ning väärtustab end. Kui aga seda isakuju kõrval ei ole, võib eeltoodu saada kahjustatud ning mõjutada tütre elu ka tulevikus. Minu töö üheks huvitavaks leiuks olid lapse dilemmad. Ühel juhul tuli esile, et laps pidi konkreetselt jälgima oma sõnakasutust, st. millal tohib öelda issi ja millal peab kutsuma isa nimepidi. Samal ajal selliseks lõbusaks dilemmaks, vähemalt vastaja enda arvates, oli see, et väiksenä tekis selles väikeses peas küsimus, et kumb isa siis altari ette viib? Ja üheks ohtlikuks dilemmaks oli vägivaldse isa ees oma arvamuse välja ütlemine - kas öelda ja miks öelda.

Kokkuvõttes, lapsed võtavad isa kuju oma täiskasvanu ellu kaasa. Hoolimata sellest, kas side isaga on säilinud või mitte, on isa kuju nende elus olemas. Kuna noorte täiskasvanute tagasivaatelistes käsitustes ilmnis, et lapsena nad tihtipeale peegeldasid oma tunnetes ja tegudes emade käitumist, mis väljendus ema kui väravahi taktika peegeldusena, siis on ikkagi äärmiselt oluline teadvustada, et laps igatseb suhtlemist mõlema vanemaga, nii lapsena kui ka edaspidi täiskasvanuks saades. Leian, et vanemad vajavad rohkem välist abi ja tuge, kui nad praegusel ajal saavad, eriti puudutab see toimetulekut perekonna purunemisega ja ühise vanemaksoleku oskuste arendamist teineteisest lahus elades.

Kahtlemata ei ole minu tulemustel üldistavat jõudu, samas usun, et iga minu uurimuses osaleja taga on palju sarnaseid jooni kandvaid juhtumeid Eestis.

TÄNUSÕNAD

Täna kogust südamest neid noori, kes nõustusid minu uuringus osalema! Te toredad, siirad ja avameelsed noored naised - ilma Teieta ei oleks seda tööd, aitäh Teile!

Kõige erilisemad tänusõnad lähevad minu juhendajale, **Dagmar Kutsarile**, kelle toetuseta see töö ei oleks saanud teoks! Aitäh, hea juhendaja, et olid nõu ja jõuga toeks, ka siis kui hakkasin ise juba alla andma!

Täna toetuse eest ka oma lähedasi, eriti oma abikaasat ja tütart, kes innustasid ja inspireerisid mind hetkedel, kui jõuvarud ja tahe kippusid otsa saama!

Kasutatud kirjandus

- Adamsons, K., & Pasley, K. (2016). Parents' fathering identity standards and later father involvement. *Journal of Family issues*, 37(2), 221-244.
- Alanen, L (1992) Modern Childhood? Research Report 50, Institute for Educational Research. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Allen, S. M. & Hawkins, A. J. (1999). Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement in Family Work. *Journal of Marriage and The Family*, 61: 199-212
- Bhopal, K., Brannen, J., & Heptinstall, E. (2000). Connecting children: Care and family life in later childhood. Routledge.
- Borland, M. (1998). *Middle childhood: the perspectives of children and parents*. Jessica Kingsley Publishers.
- Branth, B. & Kvande, E. (1998). Masculinity and Child Care: The Reconstruction of Fathering. *The Sociological Review*, 46(2): 293-313
- Budgeon S and Roseneil S (2004) Editor's introduction: Beyond the conventional family. *Current Sociology* 52(2): 127-1.
- Burgess, C., Rossvoll, F., Wallace, B., & Daniel, B. (2010). 'It's just like another home, just another family, so it's nae different' Children's voices in kinship care: a research study about the experience of children in kinship care in Scotland. *Child & Family Social Work*, 15(3), 297-306.
- Cabrera, N. J., & Tamis-LeMonda, C. S. (Eds.). (2014). *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives*. Routledge.
- Castrén, A. M., & Widmer, E. D. (2015). Insiders and outsiders in stepfamilies: Adults' and children's views on family boundaries. *Current Sociology*, 63(1), 35-56.
- Chase, S. (2005). Narrative inquiry: Multiple lenses, approaches, voices. Teoksessa Denzin, NK & Lincoln, YS *The Sage handbook of qualitative research*.
- Cohen, T. F. (1993). What Do Fathers Provide? Reconsidering the Economic and Nurturement Dimension of Men as Parents (pp. 1-22). In Hood, J.C. (Ed.) *Men, Work and Family*. Newbury Park: Sage conduct. *Journal of Family Issues*, 14, 484-509
- Dey, I. (2003). *Qualitative data analysis: A user friendly guide for social scientists*. Routledge.
- Doucet, A. (2006). *Do men mother?: Fathering, care, and domestic responsibility*. University of Toronto Press.
- Eerola, P. (2015). Responsible fatherhood: a narrative approach. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research; 0075-4625; 520*.
- Fernandes, G. C. M., Heidemann, I. T. S. B., Costa, M. F. B. N. A., Becker, R. M., & Boehs, A. E. (2017). FRITZ SCHÜTZE'S AUTOBIOGRAPHICAL NARRATIVE ANALYSIS APPLIED TO NURSING RESEARCH. *Texto & Contexto-Enfermagem*, 26(2).
- Finch, J. (2007). Displaying families. *Sociology*, 41(1), 65-81.
- Flick, U. (2006). *An introduction to qualitative research*. London: Sage
- Furstenberg, F.F. (1988). Good dads—bad dads: Two faces of fatherhood. In A. Cherlin (Ed.), *The changing American family and public policy* (pp. 193-218). Washington, DC: Urban Institute.
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A. (2008). Narrative ethnography. *Handbook of emergent methods*, 241-264.

- Halpenny, A. M., Nixon, E., & Watson, D. (2010). Children's perspectives on parenting styles and discipline: A developmental approach. Dublin: Office of the Minister for Children and Youth Affairs.
- Hansson, L. (2007). Lahutusjärgsed pered tänasel perekonnaaastikul. *Haridus 5-6/2007*
- Hansson, L. (2011). 1.2 Major Trends in Family Behaviour in European Countries. *Spotlights*, 21.
- Hawkins, A. J., & Dollahite, D. C. E. (1997). Generative fathering: Beyond deficit perspectives. Sage Publications, Inc.
- Hetherington, EM, Stanley-Hagan, MS (2002) Parenting in divorced and remarried families. In: Bornstein, M (ed.) Handbook of Parenting, Vol. 3, 2nd edn. Mahwah, NJ: Erlbaum, pp. 233–255.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Medicina.
- Huttunen, Jouko (2001). Isänä olemisen uudet suunnat. Hoivaisiä, etä-isiä ja ero-isiä. Juva: Ps kustannus.
- Ihinger-Tallman, M (1988) Research on stepfamilies. Annual Review of Sociology 14: 25–48
- Jacobs, M. B. (2006). My two dads: Disaggregating biological and social paternity. *Ariz. St. LJ*, 38, 809.
- Jacobs, M. B. (2007). Why Just Two-Disaggregating Traditional Parental Rights and Responsibilities to Recognize Multiple Parents. *JL & Fam. Stud.*, 9, 309.
- Järv., K. (2014). *Perekonna mõistest nüüdisaegse perekonnapsühhoteraapia kontekstis*. "Eesti perekond: traditsioon ja fiktsioon"- teesid. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Karu, M., Kasearu, K. ja Biin, H. (2007). Isad ja lapsehoolduspuhkus. Uuringuraport. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Kasearu K. ja Rootalu K. (2011). *Lapse väärtus ja põlvkondadevahelised suhted*. Uuringu lühiraport. Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut. Tartu Ülikool.
- Kidron, A. (2007). Uuri ja käsiraamat: mis ja milleks? Kuidas? Mis meetodil?: teadus- ja rakendusuuringuist psühholoogias.
- Kinnunen, S. (2016). *Igatsus isa järele*. Allika 2017.
- Kutsar, D. (2007). Mees ja perekond: isadus. Teoses Kutsar, D (toim) Mees sotsiaaluuringu subjektina. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2007. Sotsiaalministeerium.
- Kutsar, D., ja Tiit, E. M. (2002). *Pereliikmete väärtushinnangud ja demograafilised käitumiseelistused ning perekonna diskursus Eesti sotsiaaltöö praktikas: lepingu lõpparuanne (osa A)*. Rakenduslike sotsiaaluuringute instituut.
- Laherand, M. L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. *Tallinn: OÜ Infotrükk*, 384.
- Lamb, M. E. (Ed.). (2004). *The role of the father in child development*. John Wiley & Sons.
- LaRossa, R. (1997). *The modernization of fatherhood: a social and political history*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lupton, D. & Barclay, L. (1997). *Constructing Fatherhood: Discourses and Experiences*. London: Sage
- Marks, L., & Palkovitz, R. (2004). American fatherhood types: The good, the bad, and the uninterested. *Fathering*, 2, 113-129.
- Marsiglio, W. (1993). Contemporary scholarship on fatherhood: Culture, identity, and conduct. *Journal of Family Issues*, 14, 484-509
- Marsiglio, W. (1995). Fatherhood scholarship: An overview and agenda for the future. In W. Marsiglio (Ed.), *Fatherhood. Contemporary theory, research and social policy* (pp. 1-20). London: Sage.
- Marsiglio, W., & Cohan, M. (2000). Contextualizing father involvement and paternal influence. *Marriage & Family Review*, 29(2-3), 75-95.

- Mason, J., & Tipper, B. (2008). Children and the making of kinship configurations. *Beyond the nuclear family: Families in a configurational perspective*, 9, 137.
- McHale, J. P. (2007). *Charting the bumpy road of coparenthood: Understanding the challenges of family life*. Zero to three.
- Moore, S. (2001). *Sociology alive!*. Nelson Thornes.
- Morgan, D. (2011). *Rethinking family practices*. Springer.
- Morgan, David H.J. (1996) *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Murdock, G. P. (1949). Social structure.
- Murphy, J. C. (2005). Legal Images of Fatherhood: Welfare Reform, Child Support Enforcement, and Fatherless Children. *Notre Dame L. Rev.*, 81, 325.
- Muylaert, C. J., Sarubbi Jr, V., Gallo, P. R., Neto, M. L. R., & Reis, A. O. A. (2014). Narrative interviews: an important resource in qualitative research. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 48(SPE2), 184-189.
- Mägi, E. (2016). Kärgperes elavad lapsed: lapse perspektiiv. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Navarro, D. E. (2008). Cross-border fathering: The lived experience of Mexican immigrant fathers (Doctoral dissertation, faculty of the University Graduate School in partial fulfillment of the requirements for the degree Doctor of Philosophy in the School of Social Work, Indiana University).
- O'Brien, M., Alldred, P., & Jones, D. (1996). Children's constructions of family and kinship. *Children in families: Research and policy*, 84-100.
- O'connor, P., Haynes, A., & Kane, A. C. (2004). Relational discourses: Social ties with family and friends. *Childhood*, 11(3), 361-382.
- Rigg, A., & Pryor, J. (2007). Children's perceptions of families: What do they really think?. *Children & Society*, 21(1), 17-30.
- Ritala-Koskinen, A. (2001). Mikä on lapsen perhe?-Tulkintoja lasten uusperhesuhteista.
- Roy, K. M., & Dyson, O. (2010). Making daddies into fathers: Community-based fatherhood programs and the construction of masculinities for low-income African American men. *American Journal of Community Psychology*, 45, 139-154.
- Rönkä, A., & Sallinen, M. (2008). Murrosikäisen perhesuhteet: muutoksia ja jännitteitä. *Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia*, 43-67.
- Sinisaar, H. ja Tammpuu, P. (2009). *Ühe vanemaga pered: probleemid, vajadused ja poliitikameetmed*. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 4/2009
- Sinkkonen, J. (1998). *Yhdessä isän kanssa*. Porvoo Helsinki Juva: WSOY
- Smart, C., Neale, B., & Wade, A. (2001). *The changing experience of childhood: Families and divorce*. Oxford, England: Polity Press.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc
- Strömpl, J., Selg, M. ja Linno, M. (2012). Narratiivne lähenemine sotsiaaltöuurimuses. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Trost, J. (1996). Family structure and relationships: The dyadic approach. *Journal of Comparative Family Studies*, 395-408.
- Trost, J. (1999). Family as a set of dyads. *Marriage & Family Review*, 28, 79-91.
- Tulva, T. (2012). *Narratiivid ja nende kasutamismõimalusi sotsiaaltöuuringutes*. Ajakiri Sotsiaaltöö 1/12.
- Weeks, J. (2007). *The world we have won: The remaking of erotic and intimate life*. Routledge.

- Weigel, D. J. (2008). The concept of family: An analysis of laypeople's views of family. *Journal of Family Issues*, 29(11), 1426-1447.
- Widmer, E (2010) *Family Configurations: A Structural Approach to Family Diversity*. Farnham: Ashgate.
- Widmer, E. D., Aeby, G., & Sapin, M. (2013). Collecting family network data. *International Review of Sociology*, 23(1), 27-46.
- Williams, F. (2004). *Rethinking families*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Statistikaamet 2017 <https://blog.stat.ee/tag/eurostat/> 20.04.2018
- Statistikaamet 2018 <https://blog.stat.ee/tag/lastega-leibkond/> 18.04.2018
- Statistikaameti 2014 <https://www.stat.ee/43051> 20.04.2018

LISA 1

Intervjuu kava

Kuna oma uurimuses lähtun sotsiaalsest konstruktsionismist ning viin läbi narratiiviuuringu, siis esitan vaid ühe uurimisküsimuse: **Mida ja kuidas räägib noor täiskasvanu oma isadest?**

Tulenevalt uurimisprobleemist, on käesoleva uurimuse eesmärgiks esitada noorte täiskasvanute narratiivsed käsitused oma isadest. Et eeltoodut põhjalikumalt mõtestada, sean uurimisküsimuse raames kolm alaküsimust:

- 1) *Isade tähendus noore täiskasvanu jaoks;*
- 2) *Isa kuju retrospektiivis noore täiskasvanu silme läbi;*
- 3) *Milliseid kaasaandeid on isadelt saadud?*

Üldine küsimus: Tahaksin paluda, et räägiksid mulle, kes on isa sinu jaoks? Et, kui mõtled sõnale isa, milliseid mõtteid see sinus äratab?

Toetavad, vajadusel, küsimused:

1. Millised on olnud Sinu suhted oma päris isaga?
2. Rääkisid oma isast nii, millised tunded sul tol hetkel tekkisid?
3. Millised tunded sul tekkisid siis, kui Sinu ellu astus ema uus kaaslane?
4. Nimetasid teda nii, kuid kas hiljem kutsusid teda kuidagi teisiti?
5. Milline oli Sinu suhe uue isa figuuriga, siis kui ta tuli, aga hiljem? Millised tunded Sul tekkisid?
6. Kuidas Sa kirjeldad oma suhteid isadega praegu?
7. Kirjelda, mida Sa oled oma isadelt kaasa saanud?

LISA 2

Palve osaleda uurimuses.

Hea 20 - 25 aastane noor naine, kes Sa elad peamise osa ajast juba iseseisvat elu. Palun tule mulle appi magistritöö teostamisel.

Uurimistöö taustast: Tänapäeval ei ole enam harvaks nähtuseks perekonnad, kus lapse üks vanematest, tavaliselt isa, on perest eemaldunud ning asemele on tulnud uus vanemotsiaalne vanem. Tihti on kirjeldatud säärast peret kui kärgpere, uus pere jmt. Uuringuid mainitud perede kohta on erinevaid, kuid täpsemalt kuidas laps on kogenud oma elu jooksul nõ. mitme vanema kujuga elamist, on vähe käsitlust leidnud. Mulle teadaolevalt ei ole uuritud noorte täiskasvanute tähendusi ja tõlgendusi isast ja isaks olemisest lähtudes bioloogilisest ja mittebioloogilisest sidemest isaga. Käesolev uurimistöö aitaks seda lünka täita ning siit tulebki abipalve Sinu poole!

Käesolevalt huvitavad mind juhtumid, kus noore täiskasvanu kogemuses on koos elada ja suhelda nii bioloogilise isa kui ka mittebioloogilise isaga. Uurimuse eesmärk on kirjeldada, kuidas noor täiskasvanu räägib ja mõtleb oma isa/isadest.

Uurimuse andmed kogun intervjuude kaudu, mille käigus minnakse tagasi oma lapsepõlve ning tullakse sammsammult tänasesse. Intervjuud leiavad aset veebruar kuni märts 2018. Osaleja nõusolekul intervjuud salvestatakse diktofoniga ning salvestisi ja mahakirjutisi käsitlen vaid mina käesoleva lõputöö raames. Kõiki uuringu käigus saadud isiklikke andmeid käsitlen anonüümselt ning konfidentsiaalselt.

Siiralt loodan, et leiad aega ning soovi minu uuringus osalemiseks panustades seeläbi isaduse uuringutesse.

Ootan Sinu „Jah“ i emaili teel aadressil marrauds@gmail.com ning seejärel suhtleme juba edasi.

AITÄH!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Mari Raudsepp,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Minu isad – noore täiskasvanu retrospektiiv“

,

mille juhendaja on

Dagmar Kutsar,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
  3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **24.05.2018**